

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

ANKARA AĞIZLARINDA ZARF-FİİL CÜMLELERİ

Yağmur Çelik

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

ANKARA AĞIZLARINDA ZARF-FİİL CÜMLELERİ

Yağmur elik

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

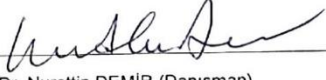
Ankara, 2019

KABUL ve ONAY

Yağmur ÇELİK tarafından hazırlanan "Ankara Ağızlarında Zarf-fil Cümleleri" başlıklı bu çalışma, 25.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. İbrahim Ahmet AYDEMİR (Başkan)

Prof. Dr. Nurettin DEMİR (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Melike ÜZÜM

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA ve FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

25/ 06 / 2019

Yağmur ÇELİK

¹"**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
- Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Nurettin DEMİR danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

25.06.2019

Yağmur ÇELİK

TEŞEKKÜR

Tezimi hazırlama sürecimde ve yüksek lisans eğitim hayatım boyunca bana daima yol gösteren ve beni destekleyen tez danışmanım Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e katkıları, yol göstericiliği, rehberliği ve anlayışı için müteşekkirim.

Yüksek lisans eğitimim süresince bana gerek tecrübeleriyle gerek fikirleriyle destek olan, bilimsel bir bakış açısı kazanmam noktasında beni geliştiren, bilgileriyle ve destekleriyle beni teşvik eden bölüm hocalarım Prof. Dr. Emine Yılmaz'a, Doç. Dr. İbrahim Ahmet Aydemir'e, Doç. Dr. Sema Aslan Demir'e ve Doç. Dr. Mevlüt Erdem' e teşekkürlerimi sunarım.

Tezimi hazırlama sürecim boyunca bana burs vererek maddi destek sağlayan Türk Dil Kurumuna teşekkür ederim.

Maddi, manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve yüksek lisans süresince birlikte çalışmaktan çok keyif aldığım sevgili arkadaşlarım Cihangir Demir' e, Yasemin Köksal'a, Abdullah Kara'ya ve Sedef Kılıç'a çok teşekkür ederim.

ÖZET

ÇELİK, Yağmur. *Ankara Ağızlarında Zarf-fiil Cümleleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu çalışmada; Ankara ağızlarında zarf-fiilli parçalarla kurulan yan cümle tipleri, sözdizimsel düzeyde ele alınmaya çalışılmıştır. Zarf-fiilli parçalar; belirli eklerin fiil tabanına eklenmesiyle oluşturulur, ana cümleye bağımlı durumdadır ve onu farklı anlamsal yönlerden tamamlayarak belirteç görevi üstlenir. Genel olarak Türkiye Türkçesi üzerinden ele alınan bu kavram, ağızlar çerçevesinde yeterli ilgiyi görmemektedir. İlgili konu bu çalışmada ağızlar bağlamında ele alınmaktadır. Ankara ağızları çerçevesinde, zarf-fiillerle kurulan yan cümlelerin, temel cümleyle kurdukları anlamsal ve sözdizimsel ilişkiler çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Tezin örneklem evrenini Prof. Dr. Nurettin Demir ve ekibi tarafından yürütülen *ANADOK (Ankara Ağızları Dokümantasyonu)* adlı TÜBİTAK projesi kapsamında Ankara'nın ilçe ve köylerinden elde edilen veriler oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Türkçe, zarf-fiil, sözdizim, Ankara ağızları, altsıralama, görünüş.

ABSTRACT

ÇELİK, Yağmur. *Adverbial Predications In Ankara Dialects*, Master Thesis, Ankara, 2019.

In this study, the types of adverbial predications which consist of converbs in Ankara dialects are discussed at the syntactic level. Converb segments are formed with adding specific suffixes to verb base. Besides, these structures undertake different syntactic meanings as reason, purpose, manner and time in the main sentence. Therefore, these structures are subordinated with adverbial functions. In general, converb clauses which are addressed from their Turkish usage do not receive enough attention within the studies of dialects. Because of this reason, converb clauses are discussed in terms of dialects in this study. The main topics of the study are semantic and syntactic relationships between converb clauses and main clauses in Ankara dialects. The data which were gathered from the districts and villages of Ankara within the scope of *ANADOK (Documentation of Ankara Dialects) TÜBİTAK Project* which was carried out by Prof. Dr. Nurettin Demir and his colleagues constitute the paradigm of this thesis.

Keywords

Turkish, converbs, syntax, Ankara dialects, subordination, aspect.

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY	i
YAYIMLAMA ve FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
KONU ve AMAÇ	1
YÖNTEM	2
KAPSAM ve SINIRLILIKLAR.....	2
ANKARA AĞIZLARI	4
1. BÖLÜM: KURAMSAL TEMEL ve TERMİNOLOJİ	9
1.1. Zarf ve Zarf-Fiil Kavramları	9
1.2. Zarf-Fiillerin Tipolojik Özellikleri	12
1.3. Teriminoloji.....	14
1.3.1. Zarf-fiilli Parça.....	14
1.3.2. Temel Parça	16
2. BÖLÜM: ZARF-FİİLLİ PARÇALARIN SÖZDİZİMSEL İŞLEVLERİ	17
2.1. Bağlama	17
2.2. Belirteç	19
3. BÖLÜM: ZARF-FİİLLİ PARÇALARIN SÖZDİZİMSEL YAPISI	21

3.1. Dış Yapı	21
3.1.1. Basit Yapılı Parçalar	21
3.1.2. Katışık Yapılı Parçalar	22
3.2. İç Yapı	24
3.2.1. Tek Katılanlılar	24
3.2.2. Çok Katılanlılar	25
3.3. Dizilim	26
3.3.1. Yükleme Sonda Olanlar	27
3.3.2. Yükleme Başta Ya da Ortada Olanlar	28
4. BÖLÜM: ZARF-FİİLLİ PARÇA ve TEMEL PARÇA İLİŞKİSİ	29
4.1. Zarf-Fiilli Parçanın Temel Parçaya Göre Konumu	29
4.1.1. Temel Parçanın Önünde Yer Alanlar	29
4.1.2. Temel Parçadan Sonra Yer Alanlar	30
4.1.3. Temel Parçanın İçinde Yer Alanlar	31
4.2. Zarf-Fiilli Parça ve Temel Parça Arasındaki İlkeyleyen İlişkisi 33	
4.2.1. İlkeyleyenleri Ortak Olanlar	34
4.2.2. İlkeyleyenleri Farklı Olanlar	35
5. BÖLÜM: ZARF-FİİLLİ PARÇALARDA ZAMAN ve GÖRÜNÜŞ	37
5.1. Zaman ve Görünüş Kavramları	37
5.1.1. $-(y)Xp$	40
5.1.2. $-(y)XncA/-(y)Xncag$	44
5.1.3. $-(y)ArAk/-(y)XArAktAn$	48
5.1.4. $-ken/-kenez/-keneg$	49
5.1.5. $-(y)A...-(y)A$	50
5.1.6. $-(y)All$	52
5.1.7. $-mAdAn$	53
5.1.8. $-AslyA$	54
5.1.9. $-DIğIndA/ -DI:ndA/ -DIğIndAn$	55

5.1.10. -Dlkça.....	56
5.1.11. -DlktAn sonra/ -DlqtAn so:na	57
5.1.12. -AnAcA	59
5.1.13. -(X)r...(X) mAz.....	60
SONUÇ.....	61
KAYNAKLAR	63
EKLER.....	68
EK 1. TEZ ORJİNALLİK RAPORU TÜRKÇE	68
EK 2. TEZ ORJİNALLİK RAPORU İNGİLİZCE	69
EK 3: ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU TÜRKÇE	70
EK 4: ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU İNGİLİZCE	71

KISALTMALAR DİZİNİ

Alm: Almanca

Bk: bakınız

f: Fiil

İng: İngilizce

TP: Temel Parça

ZP: Zarf-fiilli Parça

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Ünlüler

â : Yuvarlak a (o-a arası): *bâba, bâbâ, telefân.*

á : Ön a (a-e arası)

â : Dar a (a-ı arası)

ä : Açık e sesi: *ätli, älişisini.*

é : Kapalı e: *bé:ş, vériyo:, dérler, yédi.*

í : Artlılaşmış i (ı-i arası): *íçún, söyleyeceğísen, bebeleríñ, gúyeğí.*

ó : Artlılaşmış ö (o-ö arası): *gózler, gózel, görüyo:, bó:le.*

ú : Artlılaşmış ü (u-ü arası): *gúlúyo:, gúzel, gútdü, gúyeğí.*

Ünsüzler

ġ : Art damak g'si

ŋ : geniz n'si. *baŋa, soŋura.*

K : k-g arası ses ($k > g$): *didiK, evlendüKden.*

q : Art damak k sesi: *çoq, yoq*

x : Hırıltılı h. *baxar, yox.*

q : patlamalı, ötümsüz arka damak k sesi:

Q : q-g arası ses için ($q > g$): *çoQ, yoxluQ, durduQdan.*

P : p-b arası ses için ($p > b$): *óPrü, iPllehem, yaPdurdum.*

T : t-d arası ses için ($t > d$): *yeTmedi, giTdim, geTdúk.*

ł : *lamba, lastik* gibi alıntı sözcüklerde a'dan önce gelen öndamak l sesi.
evveła:, mesefəa:.

Diğer işaretler

: : Ünlü uzunluğu.

ˇ: kısa ünlüler:: *bacağđ, rampayđ, unđ, suyđ, düğđümüz.*

+ : Ulamayı göstermek için kullanıldı: *fasill+ekeriK, onnar+aldım, ğuzumuz+oldu*

GİRİŞ

KONU ve AMAÇ

Ağız araştırmaları, günümüzde birçok araştırmacı tarafından tercih edilen güncel bir çalışma alanıdır. Türkiye’de bulunan coğrafi zenginlik ve buna bağlı olarak dil varlığının çeşitliliği, araştırmacılara üzerinde çalışılacak sınırsız veri sağlamaktadır.

İlgili araştırmacılar tarafından seçilen araştırma bölgelerinde, elektronik cihazlar yardımıyla kayıt yapılarak veriler toplanmakta; yazıya geçirilerek elde edilen materyallerin kalıcılığı sağlanmaktadır. Veriler, söz varlığını ortaya koymanın yanı sıra bölgenin sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi açısından karakteristik özelliklerinin de belirlenmesine olanak sağlamaktadır.

Genel olarak günümüz ağız araştırmaları incelendiğinde çalışmaların; *derleme*, *metin*, *sözlük* gibi içeriklerden oluştuğu görülmekte, derlem metinleri üzerinde yapılan çalışmalarda ise sesbilgisi ve biçimbilgisi incelemelerine ağırlık verildiği, sözdizimi çalışmalarının ihmal edildiği görülmektedir. Bu nedenle alışmamızda Ankara ağızlarında zarf-fiillerle kurulan yan cümle grupları konu olarak seçilmiş ve bu yan cümle gruplarının sözdizimsel işlevleri, konumları, temel cümleyle kurdukları anlamsal ilişki, modern dilbilimsel inceleme yöntemleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın amacı, Türkçede bir gramer kategorisi oluşturan zarf-fiilli yapıları Ankara ağızlarından seçilen örnekler yardımıyla inceleyerek bu yapıların sözdizimsel özelliklerini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Türkçede *isim-fiiller*, *sıfat-fiiller* aracılığıyla *yan cümle kategorisi*¹ oluşturulabilmektedir. Yan cümle oluşturan bir diğer kategori de *zarf-fiillerdir*. Zarf-fiillerin genel olarak biçimbilgisel açıdan ele alınması ve ağız araştırmaları içerisinde yeteri kadar ilgi görmemesi bize böyle bir çalışma yapma ihtiyacı hissettirmiştir.

Çalışmanın hazırlık sürecinde *ANADOK (Ankara Ağızları Dokümantasyonu)* adlı TÜBİTAK projesinden elde edilen veriler detaylı bir şekilde incelenmiş ve zarf-fiiller eklerine göre tasnif edilmiştir. Daha sonra zarf-fiiller üzerine yapılan geleneksel ve dilbilimsel çalışmalar incelenerek araştırmamızın kuramsal temelleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu tezde Türkoloji'de yön gösterici çalışmalarıyla bilinen Johanson'un zarf-fiiller üzerine yaptığı çalışmalar (1971, 1991, 1992, 1995, 1997, 1999) ve bu yayınların da geliştirmiş olduğu inceleme modeli belirleyici olmuştur. Bu çalışmaların yanı sıra Aydemir'in (1996, 2010, 2012, 2013), Uğurlu'nun (1999) yayınları da sıklıkla başvurulan kaynaklar arasındadır.

Özellikle Gürkan'ın (2016) çalışması, bu incelemeye model olarak uyarlanmaya çalışılmıştır. İlgili çalışma bir doktora tezi olması sebebiyle daraltılarak modellenmiş; inceleme, ağız metinleri üzerinden ele alınmıştır.

KAPSAM ve SINIRLILIKLAR

Bu çalışma, Ankara ağızlarında kullanılan zarf-fiillerin sözdizimsel düzlemde değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın örneklem evrenini, Prof. Dr. Nurettin Demir ve ekibi tarafından yürütülen *ANADOK (Ankara Ağızları Dokümantasyonu)* adlı TÜBİTAK projesi kapsamında Ankara'nın 24 ilçe ve 104 köyünden derlenen metinler

¹ Yan cümle oluşturma yöntemleri hakkında detaylı bilgi için bk. Özsoy& Balcı& Turan 2012: 181-202

oluşturmaktadır. Derleme yapılan ilçeler arasında Pursaklar yer almamakla birlikte yaklaşık olarak 150 adet derlem metni taranmıştır.

Masal, yemek tarifi, düşün, hatıra, gündelik hayat, gelenek-görenek vb. içeriklere sahip olan metinler günlük konuşmaları kapsamaktadır.

Çalışmamızda yer alan örnekler, araştırma ekibinin yazıya geçirdiği biçimde yer almaktadır. Çalışmamızın odağı transkripsiyon olmadığı için tarafımızca yeniden bir transkripsiyon düzenlemesi yapılmamış, yazıya geçirilen verilerin orijinaline ve kullanılan transkripsiyon alfabesine sadık kalınmıştır.

Verilerin incelenmesinde geleneksel biçimbilgisel inceleme yöntemlerinin dışında, dilbilimsel teorilerden hareket edilmeye çalışılmış ve bu kuramsal temeller dayanak noktamızı oluşturmuştur. Kuramsal tanımlamalara ve adlandırmalara çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıca yer verileceğinden tekrara düşmemek adına burada ele alınmayacaktır.

Çalışma içerisinde verilen örneklerde zarf-fiil ekleri koyu renkle işaretlenmiş, cümleler numaralandırılmıştır. Örneğin alındığı yer hemen yanında belirtilmiştir.

Kuramsal temeli desteklemek adına kullandığımız Türkiye Türkçesinde verilen örneklerde numara kullanılmamıştır.

Temel parça ve zarf-fiilli parçaların sözdizimsel çözümlenmeleri örneklerin altında yer almaktadır. Zarf-fiilli parçalar [] işaretiyle temel parçadan ayrılmıştır.

Bazı cümlelerde bağlamı tamamlayabilmek adına () işareti içinde tarafımızdan yapılan eklemelere veya örnek cümlenin öncülüne yer verilmiştir.

Belirli örneklerde, anlam akışının hangi yönde olduğunu ya da üst yapıya bağlanan tamlayıcıları göstermek adına sembolü kullanılmıştır.

ANKARA AĞIZLARI

Bu bölüm içerisinde Ankara ağızları üzerine yapılan araştırmalardan ana hatlarıyla bahsedilecektir. Buradaki amacımız söz konusu araştırmaları değerlendirmek değil, çalışmaların genel görünümü ve kronolojisi hakkında bilgi vermektir.

Ankara ağızları hakkında yapılan çalışmalardan bahsetmeden, üzerinde çalıştığımız bölgenin tanıtıcı olması açısından Ankara hakkında genel bilgilere de bu kısımda kısaca değinilecektir.

Tarihten bu tarafa birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Ankara ve çevresinde yapılan çalışmalar göstermektedir ki bu bölgede yerleşim Paleolitik Döneme kadar götürülebilir. Arkeolojik çalışmalar birçok noktada veri sağlasa da hala şehrin tam olarak ne zaman ve nasıl kurulduğu bilgisine ulaşamamıştır. Bunun yanı sıra yerleşik düzenin Hititler ve Friglerle birlikte başladığı düşünülmektedir. Bu medeniyetlerin dışında Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar da bölgede hakimiyet sürmüşlerdir. Özellikler Malazgirt Zaferi ve ardından başlayan Anadolu'nun Türkleşme süreci Ankara'nın fethiyle birlikte hızlanmış; 1073 yılında fethedilen Ankara, Selçukluların egemenliğine geçmiştir. Daha sonra Osmanlı sınırları içerisine giren şehir, Osmanlı'nın zayıfladığı dönemlerde güçlü bir merkez haline gelmiş ve daha sonra da başkent olarak kabul edilmiştir.²

Ankara 1923' ten bu tarafa Türkiye'nin başkenti olan ve İstanbul'dan sonra Türkiye'nin en büyük ikinci ili konumunda olan bir yerdir. Büyükşehir' e bağlı olmak üzere 25 ilçe belediyesi ve 1433 mahallesi vardır. Daha evvel köy olarak kabul edilen yerleşim yerleri 2012' de bağlı buldukları ilçelere mahalle olarak bağlanmıştır. Çalışmamızın veritabanını oluşturan derleme bölgeleri köy olarak ele alınmıştır. Güncel nüfus bilgileri ise 5.503.985 olarak gösterilmektedir.³

Ankara ve ağızları üzerine hazırlanan çalışmalar, genel olarak Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması ya da söz varlığının derlenmesi amacıyla yapılan

² <https://www.ankara.bel.tr/>

³ <http://www.nufusune.com/>

çalışmalarla sınırlıdır. Burada Ankara'nın Anadolu ağızları içerisindeki yerini kavramak adına kısaca Karahan'ın ve Akça'nın sınıflandırmalarından da bahsedilecektir.

Karahan, çalışmasında Anadolu ağızlarını: *Doğu Grubu Ağızları*, *Kuzeydoğu Grubu Ağızları* ve *Batı Grubu Ağızları* olmak üzere üç ana grupta ele alır. Bu ana grupların kendilerine ait alt grupları da bulunmaktadır. Ankara, *Batı Grubu Ağızları* içerisinde yer almaktadır. Karahan, Batı grubu ağızlarının: ilerleyici benzeşme, yoğun olmayan *e>i* değişimi, "r, l" seslerinin önüne ünlü getirilmesi, *k>g* ve *t>d* değişimlerinin fazla olması, arka damak ünsüzü olan *n* sesinin korunması vb. gibi ortak özellikler gösterdiğini ifade eder ve sınıflandırmada bu ses özelliklerini baz alır. Batı grubu ağızlarını kendi içinde dokuz farklı alt gruba ayıran Karahan, Ankara ilini üç farklı alt grup içerisinde ele almaktadır. *I. Grup* içerisinde Nallıhan ağızlarına yer vermekte, *IV. Grup* içinde Beypazarı, Çamlıdere, Kızılcahamam, Güdül ve Ayaş yer almakta, VIII: Grup' ta ise Ankara merkez, Haymana, Bala gibi bölgelere yer verilmektedir (Karahan 2011: 114-116). Alt grupların ayrılmasında ise yine farklı ses bilgisi özellikleri dikkate alınmaktadır.

Akça ise çalışmasında Karahan'dan farklı olarak şimdiki zaman ekinin durumunu baz alarak Ankara ağızlarını: *I. Ağız (-yo) Grubu*, *II. Ağız (-yuru) Grubu*, *III. Ağız (-yI) Grubu* olarak sınıflandırır (Akça 2012: 23-29). Bunun yanı sıra: 1. Tekil şahıs ekinin durumu, söz sonu /r/ seslerinin korunma ya da düşmesi, eklerin ünlülerindeki yuvarlaklaşma, /k/ sesinin /h/ sesine dönüşmesi gibi ses olaylarını da baz alan bir tasnif oluşturur.

Ankara ağızlarının sınıflandırmalardaki yerinden bahsettikten sonra üzerine yapılan çalışmalarını ana hatlarıyla aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Ankara ağızları üzerine yapılan çalışmalar ilk olarak 1930'larda başlamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında girilen bu çalışmalar birer dil incelemesi olmaktan uzaktır. Türkiye Türkçesi ağızlarının genel olarak söz varlığı ortaya konmaya çalışılmış, bunların içerisinde Ankara'ya da yer verilmiştir.

Ankara ağızları üzerine yapılan ilk çalışmalar kronolojik olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Ankara ağızlarının ele alınışı Anadolu'da ilk derlemelerin yapılmasına kadar gitmektedir. Özellikle bu derlem çalışmalarını başlatan isimlerden kabul edilen Fin araştırması Räsänen 1933-1942 yılları arasında yaptığı derleme çalışmalarını *Orta Anadolu Ağızları* içinde toplamış, burada Ankara'ya da yer vermiştir (Akça 2012:21).

1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla dilde sadeleşme hareketi hız kazanmış, Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığını ortaya koymak adına derleme çalışmaları başlatılmıştır. Bu derleme çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan çalışmaların künyesi aşağıdadır.

Türkiye' de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, 6 Cilt, 1939-1952 çalışma ağızlarda kullanılan sözcükler fişlerle derlenmiş ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları yazılmıştır. Her cilt alfabetik sıralamayla oluşturulmuştur. 6. Cilt ise *Folklor Sözlüğü* olarak ilk beş cilde ek olarak hazırlanmıştır.

Derleme Sözlüğü, 12 cilt, (1963-1982) TDK, yayınları tarafından ilk çalışmanın genişletilmiş bir devamı niteliğindedir. Ankara'dan derlenen 4500 örnek sözcük içermektedir.

Yabancı araştırmacıları ve Türk Dil Kurumunun çalışmalarını saymazsak Anadolu' da ağız araştırmalarını yapan ilk yerli isim Ahmet Caferoğlu'dur. (Caferoğlu 1948) Caferoğlu derleme çalışmalarına bir yenisini ekleyerek *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler: Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat Ankara Vilayetleri ile Afşar, Saçıkıralı ve Karakoyunlu Uruklarının Ağızları* başlığı altında toplar. Çalışmanın Ankara'ya yer verildiği bölümünde 14 metin yer almakta; ağıt, türkü, hikâye, efsane vb. farklı türleri içermektedir (Caferoğlu 1995: 201-218). Çalışma sadece derlem metinlerinden oluşmaktadır. Metinler üzerinden herhangi bir inceleme yapılmamıştır.

Turhan Dökmeci tarafından hazırlanan *Ankara Yöresi Hasanoğlan' dan Derlemeler* (Dökmeci 1951) lisans tezi bulunmakta ve çalışma bir folklor derlemesi niteliği taşımaktadır (Akça 2012: 22).

Dökmeci' ye gelene kadar 1930-1950 yılları arasında yapılan çalışmalar Ankara ağızları üzerine hazırlanan müstakil çalışmalar değildir.

2000'li yıllara gelindiğinde ise yapılan müstakil çalışmalar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Fatih Kaya, *Bala İlçesi Ağızı*, üzerine derleme ve metinden oluşan bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (Kaya 2004).

Mehmet Yıldırım tarafından hazırlanan *Ankara Beypazarı İlçesi Ağızı*, yüksek lisans tezi içerisinde 49 adet metin derlemesi ve bu derlemeler üzerinden ses bilgisi ve biçimbilgisi incelemeleri bulunmaktadır (Yıldırım 2007).

Hakan Akça'nın, *Ankara İli Ağızları. Metin-İnceleme- Dizin*, 2009 hazırladığı doktora tezi yukarıda söz edilen çalışmalarla karşılaştırıldığında kapsamı ve detaylarıyla dikkat çekmektedir. Daha sonra çalışma 2012 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından kitap haline getirilmiştir (Akça 2012).

Akça, çalışmasını üç bölümde temellendirmiş; birinci bölümünde Ankara ili hakkında tarihi ve coğrafi bilgiler vermiştir. İkinci bölümde Ankara'nın farklı köy ve beldelerinden derlenen 112 metnin ses bilgisi incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü derlenen metinlerden, son bölümü dizinden oluşmaktadır.

Ankara ağızları üzerine yapılan bir diğer müstakil çalışma ise Nurettin Demir tarafından hazırlanmıştır. (Demir 2013) ANADOK *Ankara Ağızlarının Dokümantasyonu* projesi kapsamında yürütülen çalışmada, ağız çalışmaları ve çalışmaların gerekliliği üzerine bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Çalışma, proje ve süreci hakkında bilgi vermekte, ağız araştırmalarındaki yöntem problemlerinin giderilmesi noktasında da çözüm üretmeye çalışmaktadır.

Transkripsiyon alışması ve söz varlığı ile ilgili noktalara değinilen araştırmada, Ankara ilinden derlenen metin örnekleri de yer almaktadır. İlgili proje, bizim de örnek evrenimizin veritabanını oluşturmaktadır.

Bu ana kadar bahsettiğimiz çalışmalardan görülmektedir ki Ankara ağızları üzerine yapılan incelemeler sınırlı olmakla birlikte ses bilgisi ve biçimbilgisi ağırlıklıdır, sözdizimsel bir çalışma yapılmamıştır. Bu noktada çalışmamız Ankara ağızlarının sözdizimsel bağlamda ele alındığı ilk çalışma olacaktır.

1. BÖLÜM: KURAMSAL TEMEL ve TERMİNOLOJİ

1.1. Zarf ve Zarf-Fiil Kavramları

Bu bölümde, genel olarak kaynaklarda *zarf-fiil* kavramı üzerine yapılan tanımlamalar, alternatif olarak kullanılan isimler ve sınıflandırmalara yer verilecektir. Buradaki amacımız kavram alanlarını ve adlandırmaları tartışmaktan ziyade çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak adına yararlandığımız kaynakların genel bir analizini yapmak ve kullanacağımız yaklaşımları/adlandırmaları belirlemektir.

Türk Dil Kurumu çevrimiçi sözlüğünde zarf-fiil kavramı:

“İsim, dil bilgisi, zarf olarak kullanılan fiil soyundan kelime, ulaç, durum ulacı, bağ-fiil, sıla sıygası⁴” olarak tanımlanmaktadır.”⁵

Zarf-fiiller genel olarak birtakım *eklerin*⁶ belirli bir fiil tabanına getirilmesiyle oluşturulan ve bunun sonucunda yükleme bağlanarak belirteç görevi üstlenen birimler olarak adlandırılabilir (Ergin 2004, Banguoğlu 1995, Deniz Yılmaz 2009 vb.).

Türkiye Türkçesi gramer araştırmalarında genel olarak yer alan adlandırmalar ve açıklamalar şöyledir:

Ergin, *gerundium* olarak adlandırdığı bu yapıları zaman ya da şahıs ekleriyle çekime girmeyen ve fiilin zarf şekli olarak hareket bildiren ifadeler şeklinde tanımlar (2004: 338).

⁴ Bu terim, Deny'nin *Türk Dili Grameri* kitabının 1941 yılında yapılan çevirisinde Ali Ulvi Elöve tarafından kullanılmaktadır, Deny 1941.

⁵ <http://www.tdk.gov.tr/>

⁶ Türkiye Türkçesinde kullanılan zarf-fiil eklerinin detaylı incelemesi için bk. Yüce 1999, Tiken 2003

Korkmaz, zarf-fiilleri ek düzeyinde ele alarak bunların fiilden ad türeten eklerle meydana geldiğini ve bazı nesne/ kavramları Ergin'in yaklaşımına benzer bir biçimde harekete dayalı karşılama yolu olarak değerlendirmektedir (2009: 67).

Gencan, zarf-fiil yerine *ulaç* veya *bağ-eylem* adlandırmasını tercih eder ve ulaçları, tümcecikleri birbirine bağlayan eylemsiler olarak tanımlar. Bir bakıma ilgi adılı ya da bağlaç gibi görev yaptıklarını söyleyerek *özel eklerle türeyenler* ve *ilgeçle ya da ad eylemle birleşerek ulaç görevi üstlenenler* olarak iki grupta inceler (1983:390).

Banguoğlu, eylemin zarfı olarak çalışan bu yapıları biçimsel olarak isim-fiillere, işleyişte ise yine belirteç ya da bağlaçlara benzetir (1995: 427-440).

Türkiye Türkçesi dil bilgisinin temel kaynakları arasında kabul edilen yukarıdaki çalışmalarda benzer tanımlamalar yapıldığı ve zarf-fiil kavramı için *ulaç*, *gerundium*, *bağ-eylem/ bağ-fiil* gibi farklı adlandırılmaların kullanıldığını görmekteyiz. Fakat bu tanımlamalar zarf-fiil gruplarını/ zarf-fiille kurulan öbek yapıları sözdizimsel olarak açıklamamaktadır. Sadece belirli ekler yardımıyla zarf görevi üstlenen fiil tabanını ve cümledeki görevini tanımlamaya yöneliktir.

Türkiye Türkçesi üzerine hazırlanan dil bilgisi çalışmalarında neden bu kadar farklı kavram adlandırılmaları yapıldığı bilinmemekle birlikte çalışmamız boyunca ek alarak belirteç görevine getirilmiş fiil tabanını adlandırmak için *zarf-fiil* sözcüğü kullanılacaktır.

Tanımlamalarda belirteç görevi üstlenen yapılar için zarf-fiil adlandırmasını kullandık. Daha açıklayıcı olması açısından *belirteç* kavramına da değinip kısaca zarf-fiil ve belirteç arasındaki farktan da bahsetmek gerekir.

Belirteç, fiili herhangi bir çekim eki almadan *zaman*, *yer*, *durum*, *azlık*, *çokluk*, *soru* gibi çeşitli açılardan tamamlayan ad soylu kelimeler olarak açıklanabilir (Demir& Yılmaz 2014: 217).

Zarf-fiil ve belirteç kavramları karşılaştırıldığında, zarf-fiil teriminin sadece belli eklerle kurulan fiil tabanlı yapıları kapsarken belirteç teriminin ise cümlede

belirteç olarak görev yapan tüm yapıları da içine aldığını söyleyebiliriz (Gürkan 2016: 27).

Zarf-fiiller az evvel değinmeye çalıştığımız görev alanlarının belirlendiği ve anlamsal özelliklerinden bahsedildiği tanımların dışında sözdizimsel olarak da tasnif edilebilir. Zarf-fiillerin sınıflandırılmasında üç isim dikkat çekmektedir: Nedjalkov, Haspelmath ve Johanson.

Nedjalkov, zarf-fiilleri eylemden türeyerek başka bir eyleme bağlanan bağımlı birimler olarak genel bir tanım yapar fakat bu genel tanımın dışında da sözdizimsel ve anlambilimsel olarak iki farklı alt grupta ele alır. Sözdizimsel olarak *gerçek zarf-fiiller*, *sıralama işlevli zarf-fiiller* ve *bağlama işlevli zarf-fiiller* şeklinde sınıflandırır (Kara 2018:16).

Haspelmath ise zarf-fiilleri Nedjalkov'a benzer bir şekilde tanımlar ve *bitimsizlik*, *altsıralama* ve *fiili nitelme* gibi ortak özellikleri bulunduğunu ifade eder (Haspelmath 1995: 3).

Johanson zarf-fiilleri üst yapıya bağlanan ve onunla anlamsal ilişkiler kuran karmaşık bağımlı yapılar⁷ olarak tanımlar. Johanson, sözdizimsel olarak zarf-fiilleri 4 alt grupta inceler: zarf-fiili parça ve temel parçanın *ilkeyleyenlerinin*⁸ farklı olduğu durumları *Seviye 1*, ortak özneye sahip birimleri *Seviye 2*, arasına öge alamayacak kadar birbirine bağlanmış sözlükselleşme eğilimi olan birimleri *Seviye 3*, yüklem çekirdeğinin bir parçası haline gelen ve anlamsal değişime uğramış birimleri ise *Seviye 4* olarak sınıflandırır (Johanson 1995: 313-315). Çalışmamızın dördüncü bölümünde ilkeyleyen ilişkisi ele alınacağından burada daha fazla üzerinde durulmayacaktır.

⁷ Bu kavram için *cümlemsi*, *yan cümle*, *eylemsi cümlesi* gibi ifadeler de kullanılmaktadır, bk. Delice 2003, Banguoğlu 1995, Ediskun 1993

⁸ İng. *Actant*, Alm. *Aktant*

1.2. Zarf-Fiillerin Tipolojik Özellikleri

Tipoloji çalışmaları dilbilimsel açıdan dillerin kendi içerisindeki benzerliklerini ve diğer dillerden ayrılan taraflarını ortaya koyarak onları farklılıklarına göre sınıflandırmayı amaçlayan bir çalışma alanıdır (Comrie 2017:49).

Sözdizim çalışmaları ve bağımlı cümle tipleri Türk dilleri ve dünya dilleri arasında benzer/ farklı yanları ortaya koyabilecek diğer inceleme alanlarından bir tanesidir. Tipik bir örnekle açıklamak gerekirse, bilindiği üzere Altay grubunda yer alan dillerin diğer dillerden belirgin olarak ayrılan sözdizimsel özellikleri mevcuttur. Bu bağlamda ele alındığında sözdizim çalışmalarının tipolojik özellikleri belirlemedeki yeri yadsınamaz. Sözdizimsel incelemeler içerisinde bir alt grup olarak ele alınabilecek olan zarf-fiil cümleleri/bağımlı cümlelerin belirli karakteristik özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- a. **Sınırlı Sayıda Ek:** Türkçenin sondan eklemeli bir dil olması onun en karakteristik özelliklerindedir. Kurulan cümle yapıları Avrupa dillerinden farklı olarak sadece sözlüksel kategorilerle değil belirli eklerle birbirine bağlanabilir (Swift 1963: 233). Türkiye Türkçesinde zarf-fiil kategorisi – *(y)Xp*, *-(y)Xnca*, *-ArAk*, *-All*, *-ken*, *-Diğİnda*, *-AslyA*, *-Dlkça*, *-mAdAn*, *-mAksIzn*, *-CAsInA* vb. eklerle kurulabilir.

Bunun yanı sıra çalışmamızda yapılan incelemeler sonucunda Ankara ağızlarında, farklı bölgelerin ağızlarında da kullanılan *-kenez*, *-kAnAg*, *-AnacA*, *-AnAcAsI* gibi morfemlere de rastlanmıştır. Bunlar merkez ağız çerçevesinde yer alan morfemlerle aynı işleve sahip olsalar da ağızların ele alınışı bağlamında önemli bir yer taşımaktadır.

- b. **Sola Dallanan Söz Dizimi:** Altay grubu dillerinin bir karakteristiği olan ÖNY dizilimi bu grupta yer alan Türkçeyi de içine almaktadır (Greenberg 1966). Türkçe, ad öbeklerinde de eylemde de niteleyici ya da belirleyici bilgiyi adın veya eylemin önüne getirerek ilerler (Huber 2013: 235). Bu sebeple eylemi veya adı detaylandırarak bilgi onun önüne gelmelidir. Örneğin:

İçti.

Suyu içti.

Kadın suyu içti.

Yaşlı kadın suyu içti.

Bir yaşlı kadın suyu içti.

Hasta bir yaşlı kadın suyu içti.

Yukarıda yer alan örneklerde görüldüğü üzere yeni bilgi daima önce yüklemün önüne gelmektedir. Hatta adın önüne gelen yeni bilgi yine adla öbekleşerek eylemin önüne eklenmeye devam etmektedir.

Aynı söz dizimsel özellik zarf-fiillerle kurulan yan cümlelerde gözlenmektedir.

Gelirken haber ver.

Buraya gelirken haber ver.

Yarın buraya gelirken haber ver.

O yarın buraya gelirken *sen* haber ver.

- c. **Bağımlı Cümle Yapısı:** Türkçenin cümle bağımlılaştırmayı Avrupa dillerinden farklı olarak sözlüksel ifadelerle değil morfemlerle sağladığını ifade etmiştik. Bağımlı cümle kategorileri Türkçede üç şekilde ele alınır. *İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil* bunlar bitimsiz⁹ yapılar olmakla birlikte bağlı olduğu temel parçayı farklı anlamsal özelliklerle niteleyebilir (Johanson 2014: 107, Gürkan 2016: 28-29).

Gülerek içeriye girdi.

Yukarıda yer alan örnekte *-(y)ArAk* ekiyle kurulan zarf-fiil yapı, eylem soylu bir sözcük türü olmasına rağmen, kip ve kişiyle çekimli bir yargı gibi davranmamaktadır. Temel cümleyi eylemin gerçekleşme tarzı ile ilgili bilgi

⁹ Burada *bitimsiz* sözcüğü yargı bildirmeyen, fiilimsi eki almış eylem anlamında kullanılmaktadır. Bitimsiz yapılan hakkında detaylı bilgi için bk. Johanson 1998

vererek zarf ilgisiyle tamamlamaktadır. Bu sebeple zarf-fiil ekiyle oluşturulan parçayı ana cümleden bağımsız düşünmek mümkün değildir.

d. Ekleşme Eğilimi: Johanson'un 4. Seviye olarak kabul ettiği bu ekleşik yapılan "fiil+ zarf+ yardımcı fiil" şeklinde meydana gelir. Zarf-fiilli parça yükleme bağlı haldedir, araya herhangi bir öge kabul etmez. Ayrılmaz bir parça haline gelir ve gramer kategorisi oluşturur (Johanson 1995: 315, Demir& Yılmaz 2016: 210, Aydemir 2015: 90).

(1) "Urziye gelipduri" didi. "bébeyi gırq basar git" didi. (Çağ/ Güdül)

Yukarıdaki örnekte verilen *-Iptur* yapısı artık ekleşmiş konumdadır, "Ürziye geliyor, gelmeye devam ediyor." şeklinde bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla burada artık belirteç görevinden uzaklaşmaktadır.

1.3. Teriminoloji

1.3.1.Zarf-fiilli Parça

Burada, zarf-fiil parça terimi fiile $-(y)Xp, -(y)Xnca, -ArAk, -All, -ken, -Diğİnda, -AslyA, -Dlkça, -mAdAn, -mAksızIn, -CAsInA$ vb. eklerin getirilmesi sonucu oluşan, geldiği bitimsiz konumda kendisine katılan unsurlarla¹⁰ öbekleşerek oluşturduğu birliğe *zarf-fiilli parça* adlandırması kullanılacaktır.

Bu parçalar, herhangi bir ilgi adılına ya da bağlaca gerek duymadan cümle içine eklerle yerleştirilmiş bitimli fiile bağlanarak anlam veren parçalardır (Aksan 2006: 173, Bayraktar 2004: 3).

Özellikle Türkçenin sözdizimi ve kelime grupları üzerine yapılan çalışmalarda bu yapılar farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Aşağıda kısaca bu adlandırmalara yer verilecektir.

¹⁰ Öge yerine tamlayıcı kavramı için bk. Uğurlu 1999

Karahan, kendi içerisinde öbeleşme eğiliminde olan bu söz dizileri için *zarf-fiil grubu* demektedir. Zarf-fiil gruplarını, bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı / tamlayıcılardan meydana gelen bir kelime grubu olarak tanımlar. Grubun ana unsuru olarak kullanıldığını ve diğer öğelerle anlamsal bütünlüğünü tamamladığını, yargı bildirmediğini ifade eder (2014: 57).

Açıkgöz ve Yelten, çalışmasında *gerundium grubu* olarak tanımladıkları bu yapıların grup haline getiren birimlerle öbeleştiğini ifade eder. Eklerin geldiği fiile bitmemişlik özelliği verdiğini ve bu yüzden bir ana parçaya bağlanmak durumunda olduklarını yani bitimli bir fiil gibi davranmadıkları dile getirir (2008: 65).

Johanson, Türkçede bulunan zarf-fiilleri sınıflandırırken *zarf-fiil parçası*¹¹ terimini kullanmaktadır. Bitimsiz bir fiil olan bu sözcükler; tek başına yargı taşımayacağı için bir üst parçaya, bu parçanın tamlayıcısı¹² olarak bağlanmak durumundadır (1995: 313).

Bitimli bir cümlede fiilin yerini, zarf-fiille kurulan parçada zarf-fiil ekli sözcük almaktadır. Dolayısıyla kurduğu alt parçanın yüklemi olabilecek güçtedir (Uğurlu 1999: 21).

Kısaca yer verdiğimiz tanımlamaların ortak özelliği zarf-fiilli parça olarak adlandıracağımız bu öbeklerin bağımlı yapıda olması ve kendi içinde bir söz öbeği kurabilmesidir.

Babam gülerek içeriye girdi.

TP [ZP [...f(-y)ArAk] ...f(bit)]

Yukarıdaki örnekte bulunan zarf-fiilli parça temel parçanın önünde yer almakta ve bitimli cümlenin gerçekleşmesiyle ilgili tarz bildirerek temel cümlenin belirteci olarak görev yapmaktadır. Oklarla gösterilen yerlerde “babam” öznesi hem

¹¹ *İng. Converb segment.* Uğurlu çalışmasında bu kavramı zarf-fiilli parça olarak çevirir (Uğurlu 1999). Çalışmamız süresinde *converb segment* kavramı için Uğurlu’ nun çevirdiği adlandırma kullanılacaktır.

¹² *İng. Actant, Alm. Aktant.*

bitimsiz fiilin hem de bitimli fiilin tamlayıcısı hatta öznesi olarak yer almaktadır. Johanson bu birleşmeyi zarf-fiili parçanın temel parça ile birlikte oluşturduğu karmaşık bir yapı olarak tanımlar (1997:52).

Dün hastalanınca bugün işe gelemedi.

Yukarıda yer alan örneğe bakıldığında ise “dün” zarf-fiilin tamlayıcısı olarak katılmakta, temel parçayı tek başına niteleyememektedir. Bu durumun sebebi “dün” belirtecinin zarf-fiilli parçanın katılanı olmasıdır. “Dün hastalanınca” parçası öbekleşerek belirteç göreviyle neden bildiren bir anlam ilgisi kurmakta ve temel parçaya bağlanmaktadır.

1.3.2. Temel Parça

Temel parça terimi, bitimli bir fiil tarafından kurulan ve zarf-fiilli parçanın bağlı olduğu üst yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. Zarf-fiille kurulan her parça, bitimsiz yapılar olmaları sebebiyle sözdizimsel olarak temel parçaya bağlı hareket eder. Temel parça kendisine birden fazla zarf-fiilli parçayı bağlayabileceği gibi başka bitimsiz yapıları da bağlayabilir. Bağlanan parçalar, temel parçanın gerçekleşme zamanı, gerçekleşme biçimi gibi farklı bilgiler verebilir (Johanson 1995: 313).

[Koşarak] sınıfa **geldi**

Yukarıda yer alan örnekte zarf-fiilli parçanın yapılış tarzıyla ilgili bilgi verdiği eyleme bağlantısı gösterilmektedir.

2. BÖLÜM: ZARF-FİİLLİ PARÇALARIN SÖZDİZİMSEL İŞLEVLERİ

2.1. Bağlama

Birbirini ardıl biçimde izleyen olaylarda veya durumlarda *sıralılık* söz konusudur. Özellikle Türkiye Türkçesinde olayların sıralılığını ifade edebilmek adına $-(y)Xp$ ve $-(y)ArAk$ eklerinin bağlayıcı görev üstlendiği düşünülebilir. Johanson zarf-fiil yardımıyla da kurulabilen bu bağıllık ilişkisini *sıralama*¹³ kavramıyla açıklar (Johanson 1999). Elbette sadece bu eklerle sıralama yapılmamakta, Türkiye Türkçesinde cümleler arasında farklı biçimlerde bağlama yapmak mümkündür. Bu noktada Swift' e göre sıralanan olaylar $-(y)Xp$ eki aracılığıyla,

Dün akşam kapıdan uğrayıp gitti.

TP [ZP [...f(-(y)Xp) ...f(bit)]

Bitimli yapıların bağlayıcı sözcüklerle bağlanmasıyla, "ve, dA, ama, fakat vb."

Dün akşam kapıdan uğradı ve gitti

Bitimli yapıların arka arkaya gelmesiyle oluşturulan sıralama cümleleriyle bağlanabileceğini söyler (Swift 1963: 233).

Dün akşam kapıdan uğradı, gitti.

TP [...f(bit)], TP [...f(bit)]

Johanson, Türkçede yer alan $-(y)Xp$ ekinin durumu için diğer zarf-fiillerden farklı olarak temel parçanın anlamını etkilemeden yani bir belirteç fonksiyonu üstlenmeden, sıralama yaparak temel parçaya katılabileceğini söyler (Johanson 1999: 136).

¹³ İng. *subordinate*

-(y)Xp eki ile kurulan parçalarda temel cümle ile zarf-fiilli parça aynı anda gerçekleşebiliyorken, zarf-fiilli parça ve temel parça aynı anda da gerçekleşiyor olabilir (Aydemir 2010a: 62, Gürkan 2016: 30).

(1) [*Köylüyü oquyup*], *diş edi: gaynadıllarmışdı. (Aydıncık/ Altındağ)*

TP [ZP [...f(y)-Xp] ... f(bit)]

(2) *Yaprağını çay gibi demleyip içecen (Garipçe/ Güdül)*

TP [ZP [...f(y)-Xp] ... f(bit)]

(3) *üsdüne tereyağı eritilip dökülüyo. (Durutlar /Haymana)*

TP [ZP [...f(y)-Xp] ... f(bit)]

(4) *meşe mantarı biliriz eme yavrum duyarız da [hani kendimiz bilip] de almayız da toplamayız. (Kadıobası/ Güdül)*

TP [ZP [...f(y)-Xp] ... f(bit)]

Yukarıda yer alan örneklerde zarf-fiilli parçalarda (1) *köylüyü okur ve diş bulguru kaynatırlarmış. (2) yaprağını çay gibi demleyeceksin ve içeceksin (3) üstüne tereyağı eritilir ve dökülür (4) biliriz, almayız, toplamayız. Şeklinde yorumlanabilir. Dört örnekte de -(y)Xp ekiyle kurulan parçalar üst cümlenin belirteci görevinde değildir.*

(1), (2) ve (3) numaraları cümlelerde yer alan zarf-fiilli parçalar temel cümle ile önce- sonra ilişkisi ile bağlanmaktadır. Aydemir bunu *öncekilik* ilişkisi olarak açıklar. (Aydemir 2010a: 62)

(4) numaralı cümlede yine sıralama işlevi kullanılmakta fakat olaylar arasında öncekilik ilişkisi kurulamamaktadır. Üç eylemde aynı zamanda meydana gelmektedir, eş zamanlılık durumu söz konusudur. Bu örnekte bitimsiz yapıların arasında “dA” bağlacının kullanıldığı görülmektedir. Lewis, -(y)Xp’tan sonra kullanılan bağlacın iki eylemi ayırmak amacı olduğunu söyler. (Lewis 1975: 177)

–(y)Xp her zaman sıralama işlevinde kullanılmamakta, bazı durumlarda temel parçayı durum/tarz bakımından da nitelemektedir bu durumda altsıralama işlevi devreye girer.

(5) *Şimdi baq ne güzel, televizon oxul gibi.Ben buña baxıp da öğreniyom.*

TP [ZP [...f(y)-Xp] ... f(bit)]

(5) numaralı örnekte yer alan zarf-fiilli parça; bitimli fiilin nasıl yapıldığı ile ilgili bilgi vermekte, öğrenme işinin bakarak yapıldığını dile getirmektedir. Burada sıralama işlevinden söz etmek pek mümkün değildir. Ankara ağızlarında incelenen örneklerde sık rastlanmasa da –(y)Xp yüklemleştircisiyle kurulan zarf-fiilli parça eylemin yapılış tarzı ile ilgili de bilgi verebilmektedir fakat yoğunlukla sıralama işlevindedir.

Sıralama işlevli bir diğer zarf-fiilli parça da -ArAk eki yardımıyla kurulabilir (Aydemir 2010a: 68,)

(6) *bi dönümüne on+bêş kilo elimizinen saçaraqdan çeltik beraber tutuyor.*
(Güdül/ Çağ)

TP [ZP [...f-ArAk+DAn] ... f(bit)]

(6) numaralı örnek incelendiğinde “bir dönüme on beş kilo atıyor ve çeltiği beraber tutuyoruz” şeklinde aktarılabilir. -ArAk eki yerine bir bağlaç getirilebilir.

2.2. Belirteç

Bir önceki alt başlıkta sıralama işlevinin temel cümleye bağımlı hareket etmeyen, belirteç görevi üstlenmeyen parçalar arasında görüldüğünü söylemiştik. Belirteç işlevi olarak kabul ettiğimiz bu adlandırma yerine Johanson *altsıralılık* kavramını kullanır. Temel parçaya bağımlı olarak hareket eden yani temel parça içerisinde belirteç görevi üstlenen ve temel parçayla *zaman, durum, koşul* gibi anlamlarda ilişki kuran parçaların belirteç işleviyle bitimli fiili destekler (Johanson 1995: 321, Akerson-Özil 2015: 263, Yılmaz 2009: 100-167).

(7) [*cahil olunca*] *anırını gezerim dimiş hani. (Aydıncık/ Altındağ)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ... f(bit)...]

(8) *asgerden gelince evlendi herkes. (herkes) éviñe, yoluna ayrıldı.(Kavaklı/ Altındağ)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ... f(bit)...]

Yukarıda yer alan iki örnekte de -XncA yüklemleştircisiyle kurulan zarf-fiilli parçalar yer almaktadır. (7) numaralı örnekte temel parça ile zarf-fiilli parça arasında nedensellik ilgisi varken (8) numaralı örnekte zamansal bir ilişki söz konusudur. Bu sebeple *altsıralama* işlevindedir.

(9) [*Şimdi ileçbellik yapanın yanına hemen annesi ötden gelúrkenez*] *minder atarımış. (Uruş/Bey pazarı)*

TP [ZP [...f-ken+ez] ... f(bit)]

(9) numaralı örnekte -kenez eki temel parça ile eklendiği parça arasında eylemin gerçekleşme süreci hakkında anlamsal bir bağ kurmaktadır. Bu noktada temel parçanın belirteci görevinde *altsıralama* işlevindedir.

(10) *tereyağını da atan, bi gaşıq tereyağının içinde garişdıra garişdıra gózeelce úsdüne suyu (Pınar/ Kalecik)*

TP [ZP [...f-A f-A] ... f(bit)]

(11) *Adam öleli bész seneyi bitirdik. (Yapracık/ Etimesgut)*

TP [ZP [...f-All] ... f(bit)]

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde (10) numaralı örnekte zarf-fiilli parçanın eylemin gerçekleştirilme tarzıyla ilgili bilgi verdiği belirteç göreviyle temel parçaya bağlandığı görülmektedir. (11) numaralı örnekte ise zarf-fiilli parça süreç bakımından temel parçaya bağlanmakta ve ona zamansal bir anlam kazandırmaktadır. Bu durum zarf-fiilli parçaların belirteç/altsıralama işleviyle temel parçaya bağlandıklarını göstermektedir.

3. BÖLÜM: ZARF-FİİLLİ PARÇALARIN SÖZDİZİMSEL YAPISI

3.1. Dış Yapı

Zarf-fiilli parçalar kurdukları yan cümlenin yüklemi konumundadırlar. Bu sebeple kendilerine katılan diğer tamlayıcılarla bir söz öbeği oluşturarak temel parçaya müdahil olurlar (Uğurlu 1999:27)

Zarf-fiilli parça her zaman kendine katılan tamlayıcılarla hareket etmek zorunda değildir, tek başına da kullanabilir. Özellikle $-(y)Xp$ eki bu duruma verilecek örneklerden biridir. Bazı durumlarda eylemle gruplaşma, ekleşme eğilimindedir.

Zarf-fiilli parçalar, örtük ilkeyleyenleriyle beraber, tek başına ya da seçimlik tamlayıcılarıyla birlikte de temel parçaya bağlanabilirler.

Bu bölümde zarf-fiilli parçaların katılanlarıyla birlikte temel parçaya bağlanış özellikleri Ankara ağızlarından alınan örneklerle ele alınacaktır.

3.1.1. Basit Yapılı Parçalar

Basit yapılı parçalar kendilerine ait bir katılanları olmadan, sadece zarf-fiil eki olarak bitimsiz hale gelen eylemi kapsamaktadır. Bitimsiz fiil temel cümlenin belirteci olarak ya da sıralayıcı unsur olarak görev yapar. Kendine ait başka bir tamlayıcısı yoktur ve tek bir sözcükten meydana gelir (Uğurlu 1999: 30, Gülsün 210: 508).

Ankara ağızlarında incelediğimiz örneklerde genel olarak basit yapılı parçaların bir önceki cümlenin yüklemine yer alan bitimli fiilin bir sonraki cümlenin zarf-fiilli parçası olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bir önceki cümlede yer alan tamlayıcılar zarf-fiilli parça ile birlikte temel parçaya taşınmamaktadır.

(1) *(nérde durusañız duruñ. yalnız erzurumdan çıqıñ diyo. unnarı çıqarıyo.)*

[Çıqarıncası] unnar da geliyo: bullara yelleşıyo: gızım. (Sarıyar/ Nallıhan)

TP [ZP [...f(-y)XncA] ...f(bit)]

Örnekte görüldüğü üzere öncül cümlede “onları çıkarıyor” ifadesinin arkasından “çıkarınca” zarf-fiiliyle yeni bir cümle başlatılmaktadır. Burada bir önceki cümlede nesnesiyle birlikte kullanılan bitimli fiil, bitimsiz hale geldiğinde nesnesini temel parçaya taşımamaktadır.

(2) (Şurda, tencerede bişer kendi.) [bişincek] de aluruz gaylıx (Bulak/ Kızılcahamam)

TP [ZP [...f(-y)XncA] ...f(bit)]

Bu örnekte ise öncül cümle yer tamlayıcısı ve öznesiyle birlikte bitimli bir cümle oluşturmaktadır. Bitimli cümlenin fiili bir sonraki cümlede bitimsizleşmekte ve tamlayıcıları olmadan bir üst yapıya bağlanmaktadır.

(3) (işde tolda vurunıyadım, bunun gelecei gún, geleceidin ya, bunu görüym diyin geldim.) Cier işde, isdiye gızım, [görmeyinceg] olmuya. (Köseli/ Bala)

TP [ZP [...f(-y)XncA] ...f(bit)]

(3) numaralı örnekte de öncül cümlenin bitimli fiili daha sonra zarf-fiilli parça olarak basit yapıda karşımıza çıkmaktadır.

İncelemiş olduğumuz örneklerde basit yapıları parçaların –(y)XncA zarf-fiil yüklemleştiricisiyle yapıldığı görülmüştür. Diğer eklerle kurulan yapılar genel olarak katışık yapıdır.

3.1.2. Katışık Yapılı Parçalar

Katışık yapıları parçalar, kendilerine ait tüm tamlayıcıları ile birlikte bir söz öbeği kurar ve yine tüm bu tamlayıcılarıyla birlikte temel parçanın belirteci olarak görev yaparlar. Zarf-fiilli parçanın katılanları aynı zamanda temel parçanın da tamlayıcısı olarak görev yapmaktadır (Uğurlu 1999: 31, Gülsün 2010: 508).

(4) esgiden [bizim babamın ekdiğinde] ekmeği yirdik. (Akyurt/ Aydıncık)

TP [ZP [...f(-Dlk+In+dA)] ...f(bit)]

ZP [BELİRTEÇ+ ÖZNE+ f(-Dlk+In+dA)]

(5) *şimdi tırpannan makineyken [vurup yıqıp] geliyolar. (Yeşilken/ Çubuk)*

TP [ZP [...f-(y)Xp f-(y)Xp] ...f(bit)]

ZP [BELİRTEÇ+BELİRTEÇ+ f-(y)Xp f-(y)Xp]

Yukarıda yer alan örneklerde zarf-fiille kurulan parçalar kendi içerisinde başka tamlayıcılarla beraber öbikleşerek temel parçanın belirteci olarak görev yapmaktadır. (4) numaralı örnek temel parçaya zamansal bir arka plan oluşturmakta ve yan cümlelerin katılanları ile birlikte bir zaman bildirmektedir. (5) numaralı cümle ise bağlama işlevinde kullanılarak hem zarf-fiilli parçanın katılanları hem de temel parçanın katılanları ortak olarak karşımıza çıkmaktadır. (5) numaralı örnekte bu katılanların hem zarf-fiilli parçaya hem de temel parçaya katılması sebebiyle karmaşık bir yapı oluşturduklarını söylemek mümkündür.

(6) *[éviñe davulnan oynıy**araxdan**] halay çekerekden geliller orda oynallar.*

(Tol/ Bala)

TP [ZP [...f-(y)ArAk+ DAn] ...f(bit)]

ZP [YER TAMLAYICISI+ BELİRTEÇ f-(y)ArAk+ DAn]

(6) numaralı örnekte zarf-fiilli parçanın tamlayıcısı konumunda olan yer tamlayıcısı ve belirteç aynı zamanda temel parçanın da tamlayıcı unsurlarını oluşturmaktadır.

(7) *Babam aferim o:lum didi. [Óküzü öldür**meden**]getirmişij. (Peçenek/ Altındağ)*

TC [...+ ZP [- mAdAn] + F(bit)]

ZP [NESNE+ f- mAdAn]

(7) numaralı örnekte ise “öküzü” sözcüğü hem temel parçanın hem de zarf-fiilli parçanın nesnesi durumundadır.

3.2. İç Yapı

Ankara ağızlarında belirli zarf-fiil ekleriyle kurulan $-(y)Xp$, $-y(ArAk)$, $-(y)A... -(y)A$ parçalar dışında çok geniş bir zarf-fiil cümlesi ağı gözlenmemektedir. Bu sebeple Ankara ağızları için zarf-fiilli yapılara bakarak yan cümle ağının kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür.

İncelediğimiz derlem metinlerinde özellikle bitimsiz parçaların kullanımından ziyade bitimli parçaların arka arkaya gelmesiyle oluşturulan cümle dizisi hakimdir. Bu durum, standart dil çerçevesinde konuşma dilinde de beklenen bir durumdur.

Bu bölüm içerisinde zarf-fiilin iç yapısını incelemek amacıyla ele alacağımız örneklerde parçaların kaç katılanla birlikte temel cümleye bağlandığı gösterilecektir.

3.2.1. Tek Katılanlılar

Zarf-fiilli parçaların oluşturdukları öbek içerisinde yöneten konumunda olduğunu söylemiştik. Kendisine bağlanan tamlayıcılarla birlikte öbikleşme eğilimi gösterir. Her zaman kendisine ait tamlayıcıları olmak zorunda değildir, tek başına da temel parçanın içerisinde görev yapabilir. Eğer bir zarf-fiilli parça kendisine katılan tek bir öge ile kuruluyorsa tek katılanlı demektir (Kerimoğlu 2008: 60).

Ankara ağızlarından incelediğimiz örneklerde tek katılanlı parçaların genel olarak nesne alamayan, geçişsiz yapıdaki fiillerle kurulduğunu söylemek mümkündür.

(8) *Evlerine [gidincesi] bakmış, o di:lik yok, orda ıraatımış ayınıñ yanında. (Oymaağaç/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f(-y)cAsI] ...f(bit)]

ZP [YER TAMLAYICISI +f(-y)CAsl]

(9) numaralı örnekte “git-” fiili nesne alamayan bir fiildir. Sadece yer tamlayıcısı olarak temel parçaya bağlanmaktadır.

(10) u *ölince ben bayılmışım. (Aydıncık/ Altındağ)*

TP [ZP [...f(-y)XncA] ...f(bit)]

ZP [ÖZNE+ f(-y)XncA]

(10) numaralı örneğe bakıldığında yine geçişsiz bir fiil olan “öl-” fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Sadece temel parçadan farklı olan bir ilkeyleyen olarak temel parçaya bağlanmaktadır.

(11) *ya:rın gelip borunuzu şurdan döşeriz dediler, o gece daşıldılar. (Kızılöz/ Nallıhan)*

TP [ZP [...f(-y)Xp] ...f(bit)]

ZP [BELİRTEÇ+ f(-y)Xp]

(11) numaralı örnekte de geçişsiz bir fiil olan “gel-” fiili yer almaktadır. “Yarın” belirteci zarf-fiilli parçanın katılanı konumundadır. Aynı zamanda örtük bir biçimde temel parçanın da tamlayıcısı olduğu söylenebilir.

3.2.2. Çok Katılanlılar

Çok katılanlı parçalar, mecburi tamlayıcılarının yanında seçimlik tamlayıcılarıyla beraber temel parçaya katılan zarf-fiilli parçalardan oluşmaktadır. Çok katılanlı parçalarda zarf-fiil en az iki tamlayıcıyla birlikte temel parçaya bağlanır (Kerimoğlu 2008: 61).

(12) *(hayvanın) [Burnunun deliklerine iki diynek kagıncak] gafadan goyuvördimile, ta:ma:m mal hemen dengesini sa:ladi, aldım geldim. (Peçenek/ Akyurt)*

TP [ZP [...f(-Xncak) ...f(bit)]

ZP [YER TAMLAYICISI+ NESNE+ f-Xncak]

(13) [Dışını dışını şö:le goşarak] dolandırır gelir ilk çıkan ca:miden ilk çıkan kişi onun aya:ndaki ipi keser.(Yavrucak/ Gölbaşı)

TP [ZP [...f(-y)ArAk] ...f(bit)]

ZP [NESNE+ BELİRTEÇ+ f-(y)ArAk]

3.3. Dizilim

Türkçenin tipolojik özelliklerinden birinin de sözdizimin sola dallanması olduğunu belirtmiştik. Bitimli fiilin sonda yer aldığı, bağlama göre seçilen tamlayıcıların hemen bitimli fiilin önüne getirildiği sola dallanan bir sözdizim düzenine sahip olması sebebiyle Greenberg'in tasnifinde ÖNY grubu dillerinden biri olarak kabul edilir (1966:79).

Johanson bu sola dallanma düzenini yönetilen-yöneten ilişkisiyle açıklar. Standart dilde yönetilen öge yöneten ögenin daima önünde olmak durumundadır. (Johanson 1992: 254) Aşağıda yer alan örnekte tamlayıcıların bitimli fiile yaklaşması gösterilmektedir.

Bugünlerde kendimi biraz hasta [hissediyorum.]

TP [BELİRTEÇ+NESNE+BELİRTEÇ f(bit)]

Yukarıda verilen örneklerde "hissediyorum" bitimli fiilinin önüne farklı biçimlerde belirteç ve nesne görevinde sözcükler getirilmiştir. Bu Türkçenin sola dallanma özelliğiyle ilgilidir.

Aydemir, bitimsiz yapıların da yukarıda belirtilen karakteristik özelliklere göre hareket ettiğini ifade eder. Çünkü bitimsiz parçalar temel parçaya bağlı

olmalarına rağmen, bu üst parçanın dışında kendilerine ait tamlayıcılara sahiptir. Kısacası bitimsiz parçaların da kendi içerisinde bir dizilimi vardır ve bu yönüyle bitimli bir cümle gibi davranarak kendisini detaylandıran bilgileri hemen önüne alabilir. (Aydemir 2012: 228)

[Ahmet seni sorunca] Murat odadan çıktı.

$TP [ZP [...f-(y)XncA] + ÖZNE+ YER TAMLAYICISI+ f(bit)]$

$ZP [ÖZNE+ NESNE + f-(y)XncA]$

Bu bölümde, yukarıdaki bilgilerden hareketle zarf-fiilli parçaların kurdukları yan cümlenin diziliş biçimlerine yer verilecektir.

3.3.1. Yüklemlerinde Sondada Olanlar

Johanson, zarf-fiilli parçaların bitimli bir yargı gibi başlayabileceğini, özel bir dizilim sırası göstermediklerini hatta bitimli bir yargı gibi başlarken yüklemleştircinin bitimli mi yoksa bitimsiz mi olacağına konuşmanın sonunda karar verildiğini ifade eder. (1991:103)

Burada zarf-fiilli parçanın yüklemi sondadır, kendi içindeki söz dizilimi ÖNY ya da NÖY şeklinde olabilir.

(14) *[Ben hasda olunca] adam baxamadı yalnız. (Çandır/ Kalecik)*

$TP [ZP [...f-(y)XncA] ... f(bit)]$

$ZP [ÖZNE + f-(y)XncA]$

(15) *[cena: bı allah bi gapıyı gapatıldı: nca] bi gapıyı mohaqqaq açıyo (Merkez/ Kalecik)*

$TP [ZP [...f-(y)XncA] ... f(bit)]$

ZP [ÖZNE+ NESNE + f-(y)XncA]

(16) (mum alamaz,) mum [(mumu) aldı:**nda**] söndürülür. (Peçenek/ Altındağ)

TP [ZP [...f-DIk+ In+ dA] ... f(bit)]

ZP [NESNE+ ÖZNE +f-DIk+ In+ dA]

İncelediğimiz örneklerde zarf-fiilli parçaların genel olarak yüklemi sonda olmakla birlikte ÖNY diziliminin ağırlıklı olduğu görülmektedir. NYÖ dizilimi ise genellikle örtük ilkeyleyene sahip örneklerde görülmektedir.

3.3.2. Yüklemi Başta Ya da Ortada Olanlar

Bitimsiz cümlenin yüklemine sonda olmadığı durumlarda başta ya da ortada yer alabilmektedir. Bu durumlar da zarf-fiilli parçaların dizilimi YNÖ, YÖN, NYÖ, ÖYN şeklinde olabilmektedir. (Aydemir 2010b: 12-14)

Ankara ağızlarında incelenen örneklerde zarf-fiilli parçanın kendi içerisindeki söz diziminde büyük esneklikler gözlenmemektedir, sınırlı bir hareketlilik durumu söz konusudur. Zarf-fiilli parçanın yüklemine sonda olduğu durumlarda özne ve nesne daha serbest hareket edebiliyorken, incelediğimiz örneklerde bitimsiz yüklem başta ya da ortada olduğu örneklerle rastlanmamıştır. Zarf-fiilli parçalar ya tek başına kullanılmakta ya da ÖNY dizilimiyle temel parçaya bağlanmaktadır.

Buradan hareketle Ankara ağızlarında zarf-fiil cümlelerinin söz diziminin kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür.

4. BÖLÜM: ZARF-FİİLLİ PARÇA ve TEMEL PARÇA İLİŞKİSİ

4.1. Zarf-Fiilli Parçanın Temel Parçaya Göre Konumu

4.1.1. Temel Parçanın Önünde Yer Alanlar

Genellikle Türkçede tamlayıcılar temel cümlenin önünde yer almakla beraber diğer alt başlıklarda da görüleceği üzere bu sabit bir dizilim şekli değildir. Temel parçanın önünde yer alan zarf-fiilli parça bağlamın üzerine yoğunlaştığı yer olarak düşünülebilir, vurgusal değeri yüksektir. Aydemir çalışmasında bu şekilde konumlanan parçaların *konu pozisyonunda* olduklarını ifade eder (Aydemir 2010b: 15)

(1) [(topu) devir**ince**] o geçiyor. (Ayaş/ İlhan)

TP [ZP [...f(-XncA)] ... f(bit)]

(2) [Otur**unca**] dedilerkine sen dedile gaş dene bebeş va dedile: (Güdü/ Meyvebükü)

TP [ZP [...f(-XncA)] ... f(bit)]

(3) [Ben gan arkadaşı can arkadaşı diyere**kten**] konuşuyordum (Haymana/ Çağ)

TP [ZP [...f(-ArAk+-DAn)] ... f(bit)]

(1), (2) numaralı örnekler incelendiğinde zarf-fiilli parçaların temel parçayla zaman ilişkisi kurdukları görülmektedir. Temel parçada gerçekleşen eylemlerin başlayabilmesi için zarf-fiilli parçadaki işin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu nedenle temel parçanın önünde yer almaktadırlar.

(3) numaralı örneğe bakıldığında ise zarf-fiilli parçanın kendine katılanları ile birlikte temel parçaya bağlandığı ve bitimli fiildeki işin yapılış tarzıyla ilgili bilgi

verdiği görülmektedir. Eylemin tarzı ile ilgili bilgi veren parçalar yine temel parçanın önünde konumlanma eğilimindedir.

(4) [*Halay çekerekden*] giri tekrar o:lan tarafının éwine giderdi. (Oyaca/ Haymana)

TP [ZP [...f(-y)ArAk+ DAn] ...f(bit)]

(5) *Gelip baxıyo gerçek yolında bi duman.* (Sarıköz/ Çubuk)

TP [ZP [f(-y)Xp] ...f(bit)]

(4) numaralı örnekte ise zarf-fiilli parça eylemin önünde yer almakta, belirteç görevinde kullanılmakta; eylemin gerçekleşme biçimiyle ilgili bilgi vermektedir. Temel parçanın önünde yer almaktadır.

(5) numaralı örnekte kurulan zarf-fiilli parça yüklemle öbekleşmiş durumda bulunmaktadır. Genel olarak cümlelerin yapısı devrik durumdadır.

4.1.2. Temel Parçadan Sonra Yer Alanlar

Bir önceki başlıkta zarf-fiilli parçaların temel parçanın önünde olma eğilimini dile getirmiştik fakat bu sabit bir dizilimi olarak düşünülmemelidir. Sıklıkla olmasa da Ankara ağızlarında temel parçanın sonrasında da kullanılan zarf-fiilli parçalar gözlemlenmiştir. Temel parçanın arkasında yer alan ifadeler için genel olarak “odaksızlaşma”, “arka plan ögesi” gibi adlandırmalar kullanılmaktadır. Temel parçanın arkasında kalan ifade, vurgusal değerini kaybetmekte bağlamın birincil olarak vurgulamaya çalıştığı şeyden uzaklaşmaktadır. (Aydemir 2010b: 15, Erguvanlı 1984: 72)

Aydemir, temel parçadan sonra gelen zarf-fiilli parçanın bildirim perspektifi açısından *odaksızlaştığını* yani vurgu değerini kayb ettiklerini ifade eder. (2010: 15)

Burada zarf-fiilli parçanın anlamsal bağlantısı geriye dönüktür. Aşağıdaki örneklerden inceleyelim:

(6) *derken misa:firini ağırlar, [o düşün bitenece]* (Altındağ/ Aydıncık)

TP [...f(-bit) ZP [... f-AnAcA]]

(7) *amcañ ölerden so:na dört sene oldu [öleli]* (Uşakgöl/ Beypazarı)

TP [...f(-bit) ZP [f-All]]

(8) *on+bé:ş kiloyu dibeğe guyardı [vura vura.]* (Güdül/ Garipçe)

TP [...f(-bit) ZP [f – (y)A...-(y)A]]

(9) *annesii, babası ikisi birden kırq günün içinde bu altı aylığımışdı, [öldüğünde]* (Altındağ/ Aydıncık)

TP [...f(-bit) ZP [f -Dlk+ ln+ dA]]

(10) *deey yirmi yirmi bés sene oldu [ben doğum yapmayalı.]* (Şemsettin/ Kalecik)

TP [...f(-bit) ZP [f –(y) All]]

(11) *gelinleri düzüyollar, [qafayı bürülere sarıp]* (Karaşar/ Beypazarı)

TP [...f(-bit) ZP [f –(y) Xp]]

(12) *Ondan sonna böyük torunnara felan e lüzum olannara örer vörürün, öyneynen işde gafada bişey galmıyoru [öyle oluncası.]* (Uruş/ Beypazarı)

TP [...f(-bit) ZP [f –(y)XncAsI]]

4.1.3. Temel Parçanın İçinde Yer Alanlar

Ankara ağızlarında incelediğimiz örneklerde zarf-fiilin hem temel parça içerisinde hem de kendi içerisinde çok esnek hareket ettiğini söylemek mümkün değildir. Ağız bağlamında genel olarak bir değerlendirme yapılacak olursa Ankara, Türkçenin klasik sözdizim özelliği olan ÖNY dizilimini koruma eğilimindedir. Az da olsa temel parça içerisinde kullanılan örneklere rastlamak mümkündür. Zarf-fiilli parçanın ortada yer aldığı ifadelerde, ortada yer alan belirteç cümlesinin temel

cümleyle anlamsal olarak kaynaşmış durumda olduğunu söylemek mümkündür (Aydemir 2010b: 16, Gürkan 2016: 55).

(13) [Ora, almanya arabayna geldi:**mizde**] bulgarda çoq zorluqlar çekdik.
(İbrahimbeyli/ Evren)

TP [ZP [...f-Dlk+ lmlz+ dA] ... f(bit)]

(13) numaralı örnek incelendiğinde zarf-fiilli parçanın temel parçaya zamansal bir anlam kattığı görülmekte ama burada cümlelerin esas vurgulamaya çalıştığı şey zaman vurgusu olmadığından orta bölgede yer aldığını söyleyebiliriz.

(14) gine adam mal keser, [yalınız dü:ne gelirk**enek**] herkes, kimi patatis getiri, kimi tarhana getiri, kimi bulgur getiri, ya:ni a:med+a:nıñ dü:nü varımış. (Peçenek/ Altındağ)

TP [f(bit) ZP [...f(-(y)kenek] ...f(bit)]

(15) adam muxdarımışdı ya [muxtar ol**incası**] bizim bular ö:le yöre töre yoq yavrum. (Sarıyar/ Nallıhan)

TP [f(bit) ZP [...f(-(y)XncA+sl] ...f(bit)]

(14), (15) numaralı örneklerde de görüleceği üzere ortada bulunan zarf-fiilli parçalar zamansal bir anlam ilgisiyle temel parçaya bağlanmakta ama bağlamın ön plana çıkarmaya çalıştığı şey bu zaman anlamı değildir. Daha önce de belirtmeye çalıştığımız gibi konuşma sürecinde, konuşur vurgulamak istediği şeyi konuşma esnasında belirler, vurgu değeri taşımayan ibareler temel parçanın sonrasında konumlanma eğilimindeyken, vurgu değeri yüksek birimler ön pozisyonundadır, sadece eylemin zamanı ve hakkında bilgi vermeye çalışan parçalar ise orta konumda yer almaktadır.

Bu bölümde incelediğimiz örneklerden hareketle üç pozisyonda da bulunan zarf-fiilli parçalar genel olarak temel parçanın önünde bulunma eğilimindedir.

4.2. Zarf-Fiilli Parça ve Temel Parça Arasındaki İlkeyleyen İlişkisi

Birinci bölümde zarf-fiillerin sınıflandırmasından bahsederken Johanson'un zarf-fiilleri dört seviyede gruplandığından ve bu seviyelerde ilkeyleyenlerin belirleyici unsurlardan biri olduğunu söylemiştik. Bu bölümde ilgili kavramlar biraz daha açıklanacak ve örnekler üzerinden değerlendirilecektir.

Yüklemde işi yapan kimseyi ya da yüklemde olan şeyi karşılamak için *özne*, *fail*, *kimse* gibi adlandırmalar kullanılmaktadır. Bu noktada kaynakların ortak noktası, bir cümlede var olması gereken temel unsurların yüklem ve özne olduğudur (Ergin 2004:399, Banguoğlu 1995: 525-526, Ediskun 1993: 332).

Geleneksel dilbilgisi kaynaklarında öznenin sözdizimsel ve anlamsal farklılığı vurgulanmamakta ve sadece bitimli fiil düzleminde değerlendirilmektedir. Halbuki bağımlı cümlelerde de öznenin söz etmek mümkündür (Gürkan 2016: 66).

Johanson'un *first actant* olarak kullandığı bu kavram bazı araştırmacılar tarafından *ilkeyleyen* (Aydemir 1999) ve *birinci tamlayıcı* (Uğurlu 1999) adlarıyla dilimize kazandırılmıştır.

Zarf-fiilli parçalar bitimsiz olsalar da kendi içinde yarı yargılılık ilgisini korumakta ve bu durum sonucunda kendine boşluklar yaratmaktadır. Bu boşluklarda mecburi olan eyleyen ve bulunması mecburi olmayan seçimlik tamlayıcılar yer alabilir (Uğurlu 1999: 21). Bu sebeple çalışmamızda zarf-fiilli parçanın kılıcısı konumunda olan mecburi tamlayıcıya *ilkeyleyen* adıyla yer verilecektir.

Haspelmath ve Nedjalkov zarf-fiilleri ilkeyleyenlerine göre benzer biçimde üç koldan değerlendirir. Bunlar: "*örtük özneli olanlar*, *açık özneli olanlar* ve *değişken özneli olanlar*" olarak gruplanırlar (Haspelmath 1995: 10, Nedjalkov 1995: 109-110).

Johanson ise yukarıdaki sınıflandırmalardan farklı olarak "*ortak ve farklı ilkeyleyene sahip olanlar*" şeklinde sınıflandırır (Johanson 1995: 313-315).

Biz çalışmamızda Johanson'un tasnifinden yola çıkarak örneklerimizi ele alacağız.

Zarf-fiilli parçaların ve temel parçaların ilkeyleyenleri ortak olabileceği gibi farklı da olabilir. Johanson ilkeyleyenleri birbirinden ayrı olan zarf-fiilleri 1. Seviye altında gruplar. Burada her iki parçanın da kendine ait ayrı birer ilkeyleyeni vardır. İlkeyleyenler açıkça verilebileceği gibi fiillerdeki şahıs eklerinden de anlaşılabilir (Johanson 1995: 314, Gürkan 2016: 33, Kara 2018: 33).

Ankara ağzılarında incelenen örneklerde $-(y)XncA/-(y)XncAg$, $-ken/kenez/keneg$ ekleriyle kurulan parçalarda farklı ilkeyleyen kullanımının diğerlerine göre daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Ortak ilkeyleyene sahip olan parçaları ise Seviye 2 olarak gruplandırır Temel parçada ve zarf-fiilli parçada işi yerine getiren ortaktır. Bunlar açıkça verilebileceği gibi örtük olarak da verilebilir. Örtük verilen durumlarda cümlenin bağlamından yola çıkılarak anlaşılabilir ya da her iki parçanın ilkeyleyeni açıkça belirtilebileceği gibi örtük de bırakılabilir. İlkeyleyenin örtük olduğu durumlarda bağlamdan ya da şahıs eklerinden anlaşılabilir. (Johanson 1995: 314).

4.2.1. İlkeyleyenleri Ortak Olanlar

Seviye 2 altında toplanan ortak ilkeyleyenli parçalar açık veya örtük bir biçimde yer alabilir. Buna göre farklı alt başlıklar altında toplamak mümkündür:

a. *İlkeyleyen temel parçada açıkça belirtilmiş olabilir.*

(16) *[Böyüyünce] bebeler anqaraya [girdiler] biliyon mu zana:ta vérdük.
(Meyvebükü /Güdü)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] Ö+ f(bit)]

b. İlkeyleyen zarf-fiilli parçada açıkça verilmiş olabilir.

(17) [gadin oxuyarax,] gırqladı.[oxuyarax] gırqladı. (Deveci/ Haymana)

TP [ZP [...f(-y)ArAk] ...f(bit)]

c. İlkeyleyenler zarf-fiilli parçada ve temel parçada açıkça verilmeyebilir. Bu tip durumlarda bağlamdan ya da bitimli cümlenin yüklemde yer alan şahıs ekinden çıkarım yapılabilir.

(18) (kayışı) [gıvırı gıvırı] (onlar) [ba:lallar] oñu. (Peçenek/ Akyurt)

TP [ZP [...f- (y)A f-(y)A] ÖZNE + f(bit)]

Yukarıdaki örnekte bitimli ve bitimsiz fiilin kılıcsı açık bir biçimde verilmemiştir. Yüklemdeki şahıs ekinden anlaşılmaktadır. “bağla-” fiilinde yer alan çoğul şahıs eki aynı zamanda zarf-fiilli parçanın da örtük konumda olan ilkeyleyenidir.

(19) (biz) [Undan so:ra hamuru alago:yuncası] (biz) o hamırı de:rmi şuraya go:rduq. (Beydili/ Nallıhan)

TP [ZP [...f(-y)XncAs] ...f(bit)]

4.2.2. İlkeyleyenleri Farklı Olanlar

Temel parça ve zarf-fiilli parçanın eyleyenleri ortak olmak zorunda değildir.

(20) a:bim de ölince (bu durum) çoq gücüme giTdi. (Aydıncık/ Altındağ)

$TP [\text{ÖZNE} + ZP [\dots f(-XncA)] \text{ÖZNE} + f(\text{bit})]$

(20) numaralı örnekte bitimsiz fiilin ilkeyleyeni açıkça verilmiş, bitimli fiilin ilkeyleyeni ise açıkça verilmemiştir. Bağlamdan anlaşılmaktadır.

(21) *(biz) [da:tıca:z] [a:şam oluncax] (Ilıca/ Ayaş)*

$TP [\text{ÖZNE} + f(\text{bit}) ZP [\text{ÖZNE} + f - (y)XncA]]$

(21) Yukarıdaki örnekte “biz” öznesi örtük bir biçimde verilmiştir. İlkeyleyenleri farklıdır.

(22) *o:lan asgere gidiyo asgere gidince qıza kimse yiyecek falan getirmio*
(Yavrucak/ Gölbaşı)

$TP [\text{ÖZNE} + f(\text{bit}) ZP [\text{ÖZNE} + f - (y)XncA]]$

(23) *(onlar) testi atalla [gelin inince.]* (Yavrucak/ Gölbaşı)

$TP [\text{ÖZNE} + f(\text{bit}) ZP [\text{ÖZNE} + f - (y)XncA]]$

5. BÖLÜM: ZARF-FİİLLİ PARÇALARDA ZAMAN ve GÖRÜNÜŞ

5.1. Zaman ve Görünüş Kavramları

Bu bölüm içerisinde Johanson' un dilbilimsel Türkoloji adına hazırladığı ve rehber niteliği taşıyan *Aspekt im Türkischen*¹⁴ (1971) adlı eseri esas alınmıştır. Bunun dışında Johanson' un modeli üzerinden geliştirilen *Türkçede Zaman ve Görünüş* (Aydemir 2010), *Türkmencede Görünüş* (Aslan Demir 2016) adlı çalışmalar da diğer temel kaynaklarımız arasındadır.

Bilindiği üzere *zaman*, *görünüş* ve *kip* işlevleri genel olarak birincil yüklemleştirciler bağlamında ele alınmakta ve *isim-fiil*, *sıfat-fiil*, *zarf-fiil* aracıyla kurulan bitimsiz yapılar bu çalışmaların çoğunlukla dışında tutulmaktadır.

Halbuki Türkçenin sözdizimsel ve anlamsal özellikleri dikkate alındığında özellikle zarf-fiilli parçaların zamansal bağlamda temel parçayı büyük oranda etkilediği açıkça görülebilecek bir durumdur. Buradan hareketle Türkçede yer alan biri bu bitimsiz yüklemleştircilerin de birer zaman ve görünüş değerine sahip olduğunu söylemek mümkündür. (Johanson 1991:99, Aydemir 2013: 64)

Çalışmamızın başlangıç noktası zaman ve görünüş temelli olmasa da metinler üzerinde çalıştıkça bu bölüme yer verme gereği duyulmuş hatta çalışmanın yoğunlaştığı bölüm haline gelmiştir.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda görünüş, kılınış gibi kavramlara ilgi artmaktadır. Bu sebeple çalışmamızın son bölümünde görünüş ve zaman kategorileri ağızlardaki görünüşleri çerçevesince ele alınacaktır. Örneklerin incelenmesine geçilmeden önce kullanılacak terimler ve ölçütler açısından kuramsal bilgilere de kısaca yer verilecektir.

¹⁴ Bu çalışma *Türkçede Görünüş* adıyla 2016 yılında Prof. Dr. Nurettin Demir tarafından çevrilmiştir. Çalışmamızda çeviri metin referans alınmıştır.

Çalışmanın bu bölümü içerisinde Ankara ağızlarında kullanılan zarf-fiil ekleri birer başlık olarak açılmış, başlıkların altında tek tek anlamsal, zamansal ve görünüşsel değerleri tartışılmıştır. Çalışma esasen morfolojik bir inceleme olmasa da ilgili başlıkların altında eklerin morfolojik durumu ve yapısı da ele alınmaktadır. Kısacası bu bölüm içerisinde Ankara ağızlarında kullanılan zarf-fiil eklerinin, bu ekler yardımıyla kurulan parçaların ve cümlelerin durumu bir bütün olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

a. Zaman

Zaman kavramı göreceli olmakla birlikte dilbilgisel görünümde ele alındığında işin gerçekleşme anıyla ve süreciyle ilgili bilgi verdiği görülmektedir. Yüklemdeki işin hangi zaman diliminde meydana geldiği aldığı zaman bildiren morfemler sayesinde anlaşılmaktadır. (Aslan Demir 2017: 101)

Dilsel anlamda zaman ele alınırken konuşma anı, meydana gelen olay ve bunların zamanla ilişkisi bir bütün halinde ele alınmalıdır (Uğurlu 2003: 4, Aydemir 2010a: 12-13).

Mehmet şu an buraya geliyor.

Yukarıdaki cümle incelendiğinde -yor eki, söylemde bulunma anıyla, gelme işinin aynı zaman dizgisinde meydana geldiğini gösterir.

Mehmet dün geldi.

Bu örnekte ise “gel-” eylemi geçmiş bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmektedir. Fakat durumu ifade etme anı şu andır. Dolayısıyla burada bir *öncekilik* ilişkisi söz konusudur (Uğurlu 2003: 4).

Mehmet yarın gelecek.

Son örnekte ise “gel-” eylemi konuşma anından sonra gerçekleşecektir. Burada bir *sonrakilik* ilişkisi söz konusudur (Uğurlu 2003: 4).

Yukarıdaki örneklerden hareketle zamansal işlev göz önüne alındığında “eş zamanlılık, öncekilik, sonrakilik” ilişkisinden söz etmek mümkündür.

Alt başlıklar içerisinde örnekler bu üç zaman işlevine göre, zarf-fiil cümleleri üzerinden değerlendirilecektir.

b. Görünüş¹⁵

Burada kısaca *kılınış* kavramından da bahsetmek gerekir. Kılınış, her eylemin kendisine ait edimsel özelliklerini içine alan bir kavramdır. Bu noktada Johanson' un kılınış modeli dikkat çekmektedir. Johanson eylemleri “*ön sınır vurgusu, son sınır vurgusu yapanlar ve sınır vurgusu yapmayanlar*” olarak üç alt grupta ele alır. “**Ön sınır vurgusu yapan**” eylemlerde bir sürecin başlaması başka bir eylemin tetikleyici unsur olmasıyla gerçekleşir. “**Son sınır vurgusu yapan eylemler**” ise belli bir sürecin sonunda tamamlanma, sonuca ulaşma haliyle gerçekleşmiş olarak kabul edilebilen eylemlerdir. “**Sınır vurgulamayan eylemlerde**” süreç ön plana çıkmamakta, kritik sınır vurgulanmamaktadır (Uğurlu 2003: 5, Aslan Demir Bacanlı 2014: 72, 2017: 108, Kara 2018: 70).

Görünüş değeri, eylemlerin kılınış değerleri çerçevesinde aldıkları eklerle birlikte büründükleri bir sınır ilgisiyle oluşur. Bu noktada Johanson eylemlerin görünüş değerlerini: “*Terminal, Intraterminal, Postterminal*” olarak gruplandırır. (Johanson 2007: 188-189, 2016, Aydemir 2010, Gürkan 2016: 111-112).

Intraterminal (Sınırlararası bakış): Burada eylemde meydana gelen olayın başlama ve bitme sınırları içerisinde ele alınması söz konusudur. Biz çalışmamızda zarf-fiil cümlelerini dikkate alacağımız için temel cümle bağlamında değil, zarf-fiilli parçaların görünüşünü ele alacağız. Intraterminal açığa sahip bitimsiz fiil, temel parçada yer alan eylemle aynı anda gerçekleşmektedir, tamamlanmış durumda değildir, o esnada olmakta olan anlamını verir (Uğurlu 2003: 6, Johanson 2016: 95, Gürkan,2016: 111).

İncelediğimiz örneklerde Ankara ağızlarında “*-(y)ArAk,-(y)A...-(y)A, -ken, -Dikça*” intraterminal bakışa sahip olan ekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Postterminal (Sınırötesi Bakış): Bu bakışa göre eylemin başlama ya da bitme sınırının aşılması gereklidir. Kritik Sınır vurgusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Zarf-

¹⁵ İng. Aspect, Alm. Aspekt.

fiil cümlelerinde ise bu durum zarf-fiilli parçalarda gerçekleşen işin ardından gerçekleşen temel parçayı yansıtır (Johanson 1996: 112, Uğurlu 2003: 6, Gürkan 2016: 112).

Ankara ağızlarında “-DiktAn sonra, -Diğlnda” ekleri postterminal bakışa sahip ekler olarak saptanmıştır.

Terminal (Sınıra bakış): Türkiye Türkçesinde pek de yaygın olmayan bu bakış, tam bir bitmişlik bağlamında görünmektedir. Burada eylemin sınır ya da vurgusu önemli değil gerçekleşen olayım tümel olarak ele alınmasıdır, bakış olayın bitiş sınırında gerçekleşir. (Aydemir 2010: 24, Gürkan 2016: 113).

Ankara ağızlarında $-(y)Xp$ ve $-(y)ArAk$ eklerinin bu bakışı yansıtabildiği görülmüştür.

Aşağıda açılan başlıklarda yukarıda kısaca ifade etmeye çalıştığımız özellikler Ankara ağızlarından alınan örneklerle değerlendirilecektir.

5.1.1.- $(y)Xp$

$-(y)Xp$ Türkiye Türkçesinde en çok kullanılan zarf-fiil eklerinden biridir. Genel olarak sıralama bildirmekle birlikte eş zamanlılık da bildirebilir. Eş zamanlama bildirdiği durumlarda sıralama görevi devrede değildir. Zamansal bağlamda bağlandığı parçayla *öncekilik-sonrakilik* ilişkisi kurar.

Cümlede yer alan eylemlerin sınırlarını vurgulamadan bütüncül bir şekilde algılamamızı sağlar. Bu sebeple görünüş değeri *terminal* olarak değerlendirilebilir (Aydemir 2010a: 61-62).

Aşağıda yer alan örneklerde $-(y)Xp$ ekli zarf-fiilli parçalar zaman ve görünüş bağlamında değerlendirilecektir.

(1)İşden so:na çocukları tekrar [yidirip içirip] okula gönderiyaz. (Yakupabdal/Çankaya)

TP [ZP [...f-(y)Xp f-(y)Xp] ...f(bit)]

(1) numaralı örnekte zarf-fiilli parçaya incelendiğinde eylemi zamansal olarak sınırlamaktan ziyade ardılaştırdığını görebiliriz. Cümle “yediyoruz, içiyoruz, gönderiyoruz” şeklinde bağlama işlevinde kullanılmakta ve olayı bütünsel olarak algılamamızı sağlamaktadır. Görünüşsel olarak ise bu tip bütüncül durumlar *terminal* olarak ön plana çıkarlar. (Aydemir 2012:19)

(2) *peygamberiñ gavliyle neyse hangi gızsa o:lun da [alıp] neyse onu isdemiye geldik dەرler, hani.* (Kavaklı/ Altındağ)

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...f(bit)]

(2) Önce bitimsiz fiildeki iş meydana gelmekte olsa bile zamanı vurgulamamaktadır. Bu nedenle görünüşsel olarak terminal bir açıdan değerlendirilebilir.

(3) *[kesip] yi:cem gomşuya gótürcem.* (Oğulbey/ Gölbaşı)

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...f(bit)]

(4) *altın dire: de bi qapı yap nerden [açılıp] qapandı: belli olmasın diyo.* (Yavrucak/ Gölbaşı)

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...f(bit)]

(3) ve (4) “keseceğim ve yiyeceğim”, “açıldı ve kapandı” şeklinde aktarılabilir. Bu noktada eylemlerin kritik sınırlarını vurgulamaya çalışmadıkları görülmektedir. Olaylarda zaman ön plana çıkarılmamaktadır.

(1), (2), (3), (4) numaralı örnekler genel olarak ele alınacak olursa zarf-fiillerin işlevlerinden bahsettiğimiz bölümden de hatırlanacağı üzere bir bağlama/ sıralama ilişkisi durumu söz konusudur. Bu tip örneklerde –(y)Xp ekinin durumunun bitimli yapıları birbirine bağlayan bir unsur gibi görev yaptığını fakat bunu bitimsizleştirerek yaptığını söylemek mümkündür (Johanson 1996: 96).

(5) *Alla:mıza abdesimiz alır namazımızı gılar alla:mıza dowamızı ideriz vaktimizi [bekleyib dururuz] guzum.* (Merkez/ Elmadağ)

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)]

(6) *Bi de bakdım anne nerelerdesiñ [deyip duriylar]. (Oymaağaç/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)]

(7) *işde, ö:le işde be bili:m. bizim yaşandımız da bö:le isde. burda da yalunuz [yaşayıp duruyn] işde ben de. (Bardakçılar/ Çampazarı)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)]

(8) *Bi de soñura işim bitdi vardımıdı yannarına, dördü gitmiş de bi denesi orda yatıpduru. (Dörtkonak/ Çamlıdere)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)]

(5),(6),(7),(8) numaralı örnekler incelendiğinde $-(y)Xp$ *dur-* yapısı dikkat çekmektedir. Bu örnekler Johanson'un (1995) çalışmasında sözlükselleşmiş yapılar olarak dikkat çekerler. Artık burada zarf-fiilin bağlandığı temel parça arasında ne bir belirteç işlevinden ne de bir bağlama işlevinden söz etmek mümkündür. Burada zarf-fiille oluşturulan yapılarda bariz bir şimdiki zaman ilgisi söz konusudur.

(9) *yalan söyleyip durma diyo ne yalan söyleyoñ? (Gümele/ Kızılcahamam)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)]

(9) numaralı örnek incelendiğinde ise işi sürekli yapma anlamı vermektedir. "sürekli olarak yalan söyleme" şeklinde aktarılabilir.

(10) *Ya:sı iyi olu kóylerinkine kúsbe şu bu yoq da burdan [alıp gidiyo:la.] (Uruş/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)]

(11) *çocuqla [gelip gidiyolla] işde yanımıza. (Uşakgöl/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)...]

(12) *soñra işde çoluq çocuq eş dost [toplaniş yi:yolardı] onu. (Uşakgöl/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)]

(13) yaz döneminde o kadar gişdi, altı ay gişdi de bir ta:ne gazuz [**alıp içmedi**] bu te:men. (Peçenek/ Akyurt)

TP [ZP [...f-(y)Xp] f(bit)...]

(14) Menduh da burda yazın tallaları var anasının unnarı [**ekip galdırıyodun.**] (Oltan/ Ayaş)

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...f(bit)]

(15) çocuqlar da işde kimisi oxuyo:, kimisi o şeye gidiyo:, sana:yiye [**gidip geliyollar.**] (Avdan/ Çamlıdere)

(10), (11), (12), (13), (14), (15) numaralı örnekler ise Johanson tarafından Seviye 3 olarak gruplanan zarf-fiiller arasında yer almaktadır. Bu yapılarda eylemler yüklemle öbekleşme eğilimindedir ve araya herhangi bir öge kabul etmezler. Seviye 4 ile benzerlik gösterse de Seviye 3 içinde yer alan örnekler bir gramer kategorisi oluşturmaz ama ekleşme eğilimi vardır. Seviye 4 içinde yer alan örneklerde ise -yor şimdiki zaman ekine yaklaşan ve işi yineleyerek yapmak anlamına gelen bir değişim söz konusudur.

Aşağıda yer alan örneklerde ise zarf-fiilli parçaların zincir cümleler kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Johanson bu durumu *zarf-fiillerin ulanması* olarak açıklar. Bu noktada zarf-fiilli parçanın anlamsal bağlantısı önemli değildir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde bu yapı bitimli fiillerin arka arkaya gelmesi yoluyla sağlanırken konuşma dilinde özelliklerine rastlandığı bilinir. (Johanson 1992: 109, Aydemir 2010a: 64)

(16)kime goveneyim yavrum? [**gelip gelip ganderup ganderup gidenner**] dolu.(Boyalı/ Güdül)

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...isim)]

(17)dérler virece:señ vir virmeyece:señ arxadaş biz [**gelip gidip durmayalım**] dérler. (Peçenek/ Akyurt)

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...f(bit)]

(16),(17) numaralı örneklerde ise $-(y)Xp$ yapısı farklı zaman dilimlerinde aynı şeylerin tekrar tekrar yapılmasını vurgulamaktadır. Eylemlerin başlangıç sınırları vurgulanmaktadır.

(18)*Veyaut da oyna:yo, gülüyo, geziyo, tozuyo, [bıraxıp, goyup gidiyo,] onu oruya. (İlhan/ Ayaş)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...f(bit)]

(19)*bi dene di davar sıır bişe elime [daxıp gelip kesiyon] bazen (Uruş/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...f(bit)]

(20)*başından [gezdirip gezdirip] o çarşafın içine atdıqlarına gelinin başına atıyo dedikleri o. (Çağ/ Güdül)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] ...f(bit)]

(21)*şindi makineynen tırpannan bi günde [vurup yıqıp gelip gidiyalar.] (Yeşilkent/ Çubuk)*

TP [ZP [...f-(y)Xp] ZP[f-(y)Xp] ZP[f-(y)Xp] f(bit)]

5.1.2. $-(y)XncA/-(y)Xncag$

Türkiye Türkçesinde $-(y)Xp$ kadar sık kullanılan eklerden biridir. Önüne geldiği temel parçayla zamansal bir anlam bağı kurmaktadır. Özellikle $-(y)Xp$ ekinden farklı olarak bağlandığı temel parçayla *öncekilik-sonrakilik* ilişkisi kurmasının yanında *zaman-şart* ilgisi de kurabilir. (Johanson 1991:105, Aydemir 2010a: 66)

Çalışmamız her ne kadar morfoloji çalışması olmasa da Türkiye Türkçesinde $-(y)XncA$ biçimiyle kullanılan zarf-fiil birçok Anadolu ağzında olduğu gibi Ankara ağzlarında da $-(y)XncAg$ şeklinde kullanılmaktadır. Gülsevin, $-(y)XncAg$ ekinin nadir olmakla birlikte Eski Anadolu Türkçesinde kullanıldığını ifade eder. Bu

sebeple ekin uzun zamandır kullanıldığı ve ağızlarda varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür (Gülsevin 2011:127, Umaç 2016: 171-177).

(22) *(hayvanın) [Burnunun deliklerine iki diynek kagıncak] gafadan goyuvördimile, ta:ma:m mal hemen dengesini sa:ladi, aldım geldim. (Peçenek/ Akyurt)*

TP [ZP [...f-Xncak] ...f(bit) f(bit)]

(23) *Evlerine [gidincesi] bakmış, (o di:lik yok, orda ıraatımış ayınıñ yanında.) (Oymaağaç/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f-(y)cAsI] ...f(bit)]

Yukarıda yer alan (22) ve (23) örneklerde zarf-fiilli parça aynı ekle kurulsa da farklı birer anlamsal vurguya sahiptirler. (22) numaralı cümlede hayvanın dengesini sağlaması burnuna bir şey itince gerçekleşmektedir, burada her iki olay aynı zaman diliminde gerçekleşmekte ve ikinci olayın gerçekleşmesi birinci olayın gerçekleşmesine bağlıdır. Fakat (23) örneğe bakıldığında neden ilgisinden ziyade zamansallık ön plana çıkmaktadır. Hatta sıralama işlevinde kullanıldığından söz etmek mümkündür.

Her iki cümle de görünüş anlamında incelendiğinde olayı bütün olarak yansıtması sebebiyle *intraterminal* bakış çerçevesinde değerlendirilebilir.

(24) *[kiminin bızağsını. urdan gelince], [biraz daa acıq büyüünce], urda ne çitliği diyolar, bi annat, o çitliğe gitmişler işde ben bilemiyom gayli ilerisini. (Aydıncık/ Altındağ)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

Özellikle (24) cümlesinde ardıl bir biçimde sıralanmış zarf-fiilli parçalar dikkat çekmektedir. Bu tip yapıların günlük yazı dilinde gözlenmesi de ağızlar da rastlanabilecek bir durum olduğunu daha önce de belirtmiştik. Bu noktada bitimsiz yargılar bir zaman planıyla arka arkaya bağlanmışlardır.

(25) *[a:bim de asgerden gelince] öldü (Aydıncık/ Altındağ)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

Burada nedensellik ilgisinden öte zaman ilgisi ön plandadır. Ölme eyleminin gelme eyleminden sonra gerçekleştiği bilgisini vermektedir.

(26) *u ölince ben bayılmışım. (Aydıncık/ Altındağ)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

Aynı bağlamdan bölünen bu cümlede ise (26) numaraları cümleden farklı olarak zamanı değil neden ilgisini ön plana çıkarmaktadır. Bayılma anı ölme eylemine bağımlı olarak gerçekleşmiş, kritik sınırı oluşturmaktadır.

(27) *[Gelin kız el öpünce:] sıraynan sen başına bişey atarsın öteki başına bi şey atar bö:le bi sürü hediye toplanır. (Yavrucak/ Gölbaşı)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

(27) numaralı örneğe bakıldığında ise -DAn sonra gibi bir zaman ilgisi kurulabileceği görülmektedir. Temel parçadaki eylemin gerçekleşmesi için zarf-fiilli parçadaki eylemin tamamlanması gerekmektedir. Bu noktada görünüşsel olarak kritik sınırı ön plana çıkarması sebebiyle *postterminal* bir bakışa sahiptir demek yanlış olmaz.

(28) *[Ama ırfannı baracı ba:lanıncag.] bizim kóyü ordan işde bi kaç kilometre yoxarıya gaydırdılar, çıxdı. (Evren/ Merkez)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

(29) *ó:le değil şeyler değil de[çocuq çoq ağlayınca] [bişey doxununca] gazı neyi olduğunda çoq tuhaf anne ne yediyse, çocuğa da yani yidi: şey çocuğa da doxanıyo. (Durutlar/ Haymana)*

TP [ZP [...f-(y)XncA + ...f(-y)XncA] ...f(bit)]

Günlük dilde yukarıda yer alan ifade -Diğl için ekiyle kurulsa anlamsal olarak daha doğru olacaktır. Bağlamdan “annenin yediği şeyler sebebiyle çocuğun ağladığı” anlaşılmaktadır. Bu noktada zarf-fiilli parçanın temel parçaya

nedensellik ilgisiyle bağılı olduğunu söylemek yanlış olmaz fakat burada temel parça, zarf-fiilli parçanın sebebi konumunda görünmektedir.

(30) *[góbeği de dúşüncek] ne+apardux? (Bulak/ Kızılcahamam)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

(29), (30) numaraları her iki örnekte de zaman işleviyle ön plana çıkmaktadır. Görünüş işlevine bakıldığında ise bütüncül bir bakış yansıması sebebiyle terminal olarak değerlendirilebilir.

(31) *[O esgileri anıncag] var ya, benim içim eleniyir. (Köseli/ Bala)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

Yukarıdaki iki örnekte Burada zaman şart ilişkisi ön plana çıkmaktadır. İçinin erimesi işi eskileri anma anında başlamaktadır. Bu noktada anma anı kritik sınırı haber vermektedir.

(32) *Cier işde, isdiye gızım, [górmeyinceg] olmuya. (Köseli/ Bala)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

Burada zarf-fiilli parçanın cümleye bağlanması bütünsel olmalıdır, olmama işinin zamanıyla ilgili kritik bir bilgi vermemekte, zamandan öte durumsal bir algı yaratmaktadır. Her iki iş de aynı anda gerçekleşmektedir.

(33) *şö:le hep re:kli re:kli, parça parça olur duva: [giyinceg] ya:ni qafaña ba:larsın şö:le. (Eğerlidereköy/ Kızılcahamam)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

Yukarıdaki örnekte giyince ifadesi kritik sınır gibi anlaşılmamaktadır, zamanı ön plana çıkarmaktan ziyade duvağın takılma eylemi üzerine odaklanmaktadır. “duvağı taktığında şöyle bağlarsın” şeklinde aktarılabilir. Bu sebeple terminal bir bakışa sahiptir.

(34) *İnekler doğum yapacı zaman [doğuruncası] mesela: südü çok olsun déyi onu yapar ocakda bişirilirdi (Oymaağaç/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

Yukarıda yer alan örnekte doğum yapma kritik sınırdır, pişirme eyleminin başlaması için doğurma işinin gerçekleşmesi gerekmektedir.

(35) Gelin de daşı alı da [vuruncası] guşu öldürü atar. (Oymaağaç/ Beypazarı)

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

Yukarıda yer alan örnekte kuşun ölmesi taşın vurulma anıyla gerçekleşmekte ve kuşun ölmesi taşın vurulmasıyla gerçekleşmektedir. Bu noktada zamansal olarak önce vurma eylemi başlamış arkasından ölme eylemi gerçekleşmiştir. Vurma eylemi bu noktada kritik sınırdır.

(36) adam muxdarımışdı ya [muxtar olıncası]bizim bular ö:le yöre töre yoq yavrum. (Sarıyar/ Nallıhan)

TP [ZP [...f-(y)XncA] ...f(bit)]

5.1.3.-(y)ArAk/-(y)XArAktAn

-(y)ArAk zarf-fiiliyle temel cümleye bağlanan parça, bitimli fiilin gerçekleşme tarzıyla ilgili bildirimlerde bulunur, onu detaylandırır.

Zamansal açıdan bakıldığında ise temel parçada gerçekleşen eylem ve zarf-fiilli parçada gerçekleşen eylem aynı süreçte meydana gelir. Bu noktada eş *zamanlılık* bildirir. Her zaman eş zaman bildirmek durumunda değildir, bu ekle kurulan zarf-fiilli parça temel parçadan önce de gerçekleşiyor olabilir (Yılmaz 2009: 103).

Görünüsel olarak bitimli fiil ve bitimsiz fiil aynı süreçte meydana geldiği için *intraterminal* olarak değerlendirilebilir (Aydemir 2010a:68).

Bu ekin, Türkiye Türkçesinde -ArAk biçimiyle kullanıldığı ama ağızlarda ve günlük konuşma dilinde -ArAktan biçimiyle görüldüğü bilinmektedir (Cin 2012: 186).

(37) [*annem bile gelin olarak*] *şa:kir amcanın arabasıyla gelmiş köyden buraya.*
(Merkez/ Kalecik)

TP [ZP [...f-(y)ArAk] ...f(bit)]

Bu örnekte eş zamanlılık işlevi hakimdir. Gelme eylemiyle gelin olma eylemi aynı süreçte gerçekleşmektedir. Fakat eylemin biçiminden ziyade durum hakkında bilgi vermektedir. Bu noktada görünüşsel olarak zaman ilişkisini vurgulamayıp olayı ön plana çıkardığı için terminal olarak değerlendirmek gerekir

(38) [*Dışını dışını şö:le goşarak*] *dolandırı gelir ilk çıkan ca:miden ilk çıkan kişi onun aya:ndaki ipi keser.*(Yavrucak/ Gölbaşı)

TP [ZP [...f-(y)ArAk] ...f(bit)]

Burada dolanma işinin nasıl yapıldığını bildiren zarf-fiili parça eş zamanlılık bildirmektedir.

(39) [*éviñe davulnan oynıyarakdan*] *halay çekerekden geliller orda oynallar.* (Tol/ Bala)

TP [ZP [...f-(y)ArAk] ...f(bit)]

(40) [*sen de dayaq yiyerekden*] *da:veti yiyip gidicekmissiñ didi.*(Peçenek/ Akyurt)

TP [ZP [...f(-(y)ArAk] ...f(bit)]

(41) *ya:ni artık o günün şartlarıynan yapılmış bunnar [ormandan kesilerek].*
(Karaşar/ Beypazarı)

TP [ZP [...f(-(y)ArAk] ...f(bit)]

5.1.4. -ken/ -kenez/ -keneg

Türkçede alan birleşik zarf-fiillerden biri olan-(X)rken (-(X)r+ iken) ağızlarda -A eki olarak -kenez- kenezleyin/ -kenelicek biçimleriyle görülebilmektedir. (Argunşah 2011: 63)

Bu ek ile kurulan zarf-fiili parça ile temel parça arasında bir eş zaman ilgisinden söz etmek mümkündür.

(42) [*Ertesi gün davarı almış da depelere davarı gönderkenez*] böyle ateş yakmışla:.(*Uruş/ Beypazarı*)

TP [ZP [...f-(y)kenez] ...f(bit)]

(43) [*Burdan gelirkeneg*] adamlar bilemez, deey ilellere varmışlar garda. (*Peçenek/ Akyurt*)

TP [ZP [...f-(y)keneg] ...f(bit)]

(44) [*ötünden gelürkenez*] minder atarımış (*Uruş/ Beypazarı*)

TP [ZP [...f-(y)kenez] ...f(bit)]

(45) [*gine adam mal keser, yalnız dü:ne gelirkenek*] herkes, kimi patatis getiri, kimi tarhana getiri, kimi bulgur getiri, ya:ni a:med+a:nıñ dü:nü varımış.

TP [ZP [...f-(y)kenek] ...f(bit)]

(42), (43), (44), (45) örneklerde de görüleceği üzere zarf-fiilli parçada meydana gelen olayla temel parçada meydana gelen olay aynı zaman dilimi içerisinde gerçekleşmektedir.

Görünüşsel işlevine göre değerlendirilecek olursa her iki olay da aynı anda gerçekleşmekte, başlangıç-bitiş arasında bir düzlemde gerçekleşmekte olduğu için *intraterminal* bakışı yansıtmaktadır.

5.1.5.– (y)A...– (y)A

Ankara ağızlarında $-(y)Xp, -(y)XncA$ eklerinden sonra en çok rastladığımız eklerden biri olan $-(y)A...-(y)A$ Kök halindeki bir fiilin tekrar ederek $-(y)A$ ekinin getirilmesiyle oluşur. (Yüce 1973: 3, Aydemir 2010a:70) Bitimsizleştirdiği parçaya tekrar etme anlamı kazandırmaktadır. Bu noktada anlamsal işlevi için

tarz bildiriyor diyebiliriz. Zamansal işlevi için de aynı şeyi sürekli yapma bildirmesi sebebiyle yinelenen olayları temel parçaya bağlıyor demek yanlış olmaz.

Türkçede tekrarlanan zarf-fiillerin aralarına sözcük almadığı gözlemlenmektedir fakat Ankara ağızlarında araya sözcük almış halde bir örneğine rastlanmıştır:

(46) *érkekler hep qonvoy ha:linde [şey éde şey éde] geñle. (Akkaya/ Ayaş)*

TP [ZP [...f-(y)A f-(y)A f-(y)A] f(bit)]

Burada tekrarlama zamanı vurgulansa da zarf-fiilli parçada vurgulanan şeyin tekrar değil “şey” ile kastedilen tamlayıcı olduğunu düşündürmektedir. Bir başka araya sözcük alan zarf-fiil aşağıda yer almaktadır.

(47) *Ötüden gelüken [sene tüweg ata tüweg ata, dabanca ata tüweg ata] arabaynan gelü, arabañ varısa. (Dörtkonak/ Çamlıdere)*

TP [ZP [...f-(y)A ...f-(y)A... f-(y)A... f-(y)A]... f(bit)]

Yukarıda yer alan örnekte de “tüfek ata ata” yerine her zarf-fiilli parçaya ayrı ayrı ilkeyleyen getirilmiştir. Örnekte gelme eyleminin yapılaş biçimi hakkında bilgi verilirken bir nasıllık ilgisi bulunmaktadır. Bu noktada temel parçanın belirteci görevinde altsıralama işlevindedir. Zaman işlevine bakıldığında ise eylemin tekrarını vurgulamanın yanı sıra araya sözcük alarak ilkeyleyeni de vurgulamaya çalıştığı düşünülmektedir.

(48) *Yo:sa yörüye yörüye gidece:ñ. . (Dörtkonak/ Çamlıdere)*

TP [ZP [...f-(y)A f-(y)A] f(bit)]

(48) numaralı cümlenin devamı olan bu örnekte ise $-(y)A...-(y)A$ zarf-fiil ekinin kurduğu zarf-fiilli parça gitme eyleminin aralıksız yürüyerek yapılacağıyla ilgili bir anlam kazandırmaktadır. Görünüş işlevinde ise başlangıç ve bitiş zamanı arasında gerçekleştiğinden intraterminal olarak değerlendirilebilir.

$-(y)A...-(y)A$ zarf-fiil ekinin Ankara Ağızlarında başka bir ilginç kullanımı ise üçleme biçiminde getirilmesidir. İncelediğimiz metinlerde dört farklı ilçede ikileme yoluyla değil üçleme yoluyla kurulduğuna rastlanmıştır.

(49) *Ga:yi dawul [çala çala çala] gadınnar ó:ñde davulcula: arqasında kóyün erke: onuñ arxasında bi gız evine varılla. (Akyurt/ Altındağ)*

TP [ZP [...f-(y)A f-(y)A f-(y)A] f(bit)]

(50) *(yufka) Onu yazarız. İçini ya:larıs. Az da içiñe iç guyar, [düre düre düre] şöyle onnan so:na go:r keseriz. (Yakupabdal/ Çankaya)*

TP [ZP [...f-(y)A f-(y)A f-(y)A] f(bit)]

(51) *Onnar didim içgi [içe içe içe] imannarı gayıbolduysa ne diyecekler allaha didim. (Güvenç/ Kazan)*

TP [ZP [...f-(y)A f-(y)A f-(y)A] f(bit)]

(52) *elinde olmıyan bö:le bunu [yamıya yamıya yamıya] şu anası galmazdı. (Oyaca/ Haymana)*

TP [ZP [...f-(y)A f-(y)A f-(y)A] f(bit)]

Yukarıda yer alan dört örnekte de üçleme yoluyla kurulan zarf-fiilli parçada tekrarın sürekliliği vurgulamaya çalışılmış, anlamsal bir pekiştirme kazandırılmıştır.

5.1.6. –(y)All

Fiile –(y)All ekinin getirilmesiyle kurulan zarf-fiilli parça temel cümledeki eylemin başlangıç sınırını işaret eden bir zaman ilgisi kurar. Zarf-fiilli parçada yer alan eylem kendi içinde bir bitişi, temel parçadaki eylem ise bu bitişle bir başlangıcı ve hala devam eden bir süreci içinde barındırır. (Banguoğlu 1995:578, Aydemir 2010a: 83)

(53) *elli sene oldu anası almanyaya [gideli.] (Hasanoğlan/ Etimesgut)*

TP [ZP [...f(bit)] ...f-All]

(54) *hindi [dolap olalı] om beş günde bir ayda bi ekmek pişer. (Çağ/ Güdül)*

TP [ZP [...f-All] ...f(bit)]

(55) *çog oldum geleli yavrum buriya. (Kadıobası/ Gūdül)*

TP [ZP [...f(bit)] ...f(All)]

(53), (54), (55) numaralı örneklerde zarf-fiilli parçalarda görülen bitimsiz fiiller eylemin öncesinde başlama sürecini vurgulamaktadır. (53) cümle de “git-” eylemi geçmiş bir zaman diliminde gerçekleşmiş ve temel parçadaki “ol-” fiilinin sürecini başlatmaktadır. Hala süreç çok olmaya devam etmektedir. (54) ise -DığIndAn beri zarf-fiil ekini karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Burada zarf-fiilli parçada bahsedilen sürecin başlamasıyla temel parçadaki eylemde gerçekleşmeye başlar, bu bağlamda temel parçadaki işin başlaması zarf-fiilli parçadaki işin tamamlanması gerekir. Temel parça ve zarf-fiilli parça arasındaki ilişki sebep ilgisi olarak da yorumlanabilir. (55) örnekte (54) dan farklı olarak yine süreci öne çıkarmaktadır. Aslında daha ziyade ol- fiiline bağlanan zarf-fiilli parça eylemdeki işin ilkeyleyeni gibi görünmektedir. Zamansal ilgiyi ön plana çıkarmaktadır.

5.1.7. –mAdAn

Birleşik yapıllı zarf-fiillerden biri olan -mA+ Dan isim fiil eki ve durum ekinin birleşmesiyle meydana gelerek temel parçayı zamansal bakımdan niteler. (Gülsevin 2000: 139)

Temel parçadaki işin, zarf-fiilli parçadaki iş gerçekleşmeden yerine geldiğini bildirmektedir. Zarf-fiilli parçadaki olay meydana gelmiş olsa bile temel parçadaki işten daha sonra meydana geldiğini bildirir.

(56) *Babam aferim o:lum didi. Óküzü öldürmeden getirmişsiñ. (Peçenek/ Akyurt)*

TP [...+ ZP [- mA+dAn] + F(bit)]

(56) örnekte zarf-fiilli parçadaki olayın gerçekleşme ihtimali olduğu ama gerçekleşmediği görülmektedir. Bu bağlamda zarf-fiilli parçadaki olay kritik sınır olarak değerlendirilebilir. Temel parçadaki olay zarf-fiilli parçada vurgulanan kritik

olay meydana gelmeden gerçekleşmektedir. Bu sebeple her iki parça arasında da sonrakilik ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür.

(57) *Bü:n bela:yı bul**madan** dedi da:ılalım da ya:rın burdan işledi:nizi gaba biraz gótürün bire:zın da bize goñ. (Oltan/ Ayaş)*

TP [...+ ZP [- mA+dAn] + F(bit)]

(58) *İş sayaları yoğdu. filancanıñ gızı filancanıñ o:luna bax**madan** tertemiz ellen**meden**, dillen**meden** gelin olmuş dinirdi. (Oyaca/ Haymana)*

TP [...+ ZP [- mA+dAn] + F(bit)]

(58) cümlelerde arka arkaya sıralanmış zarf-fiilli parçalar dikkat çekmektedir. Burada birden fazla kritik olay vurgulanarak temel parçadaki işin gerçekleştiği dile getirilmektedir. Burada süreçten önce bitimsiz parçalardaki olayların vurgulanmaya çalışıldığı görülmektedir.

(59) *Üç ay hiç gax**madan** yatdım. (Semeler/ Kızılcahamam)*

TP [...+ ZP [- mA+dAn] + F(bit)]

(60) *daha yüdsük daxıl**madan** alıyo:lar anğarada gezmiye gidiyo:lar, balıq yimeye gidiyo:lar. (Ballıkuyumcu/ Yenimahalle)*

TP [...+ ZP [- mA+dAn] + F(bit)]

5.1.8. -AslyA

Bu ekin –(y)As/+yA şeklinde durum ekiyle kaynaşan bir ek olduğu ve -A kadar/ -A dek anlamlarına karşılık geldiğini söylemek mümkündür. (Gülsevin 2000: 138)

Bu ek ile kurulan yapılarda zarf-fiilli parçada bahsi geçen iş/ olayın, temel parçadaki işin gerçekleşmesine kadar tekrarlandığı anlamını verdiği söylenebilir. Bu bağlamda temel parçayı süreç bakımından sınırlamaktadır.

(61) *esginin e:lenceler ne işde nişannar olurdu düğünner olurdu şindiki gibi bó:le dönesiye olmazdı. (Gümüşyayla/ Çubuk)*

(62) *Biş yinü yēnü o:vasıya yinü bişürüb yiyecek guruyunca da yaşı gata yi.*
(Uruş/ Beypazarı)

(63) *Benim herif beni bi dö:dü, bi dö:dü, bi dö:dü ölesiye.* (Haymana/ Oyaca)

(64) *Şindiki gibi gelip de ö:le dönesiye goyup gitmezlerdi ki.* (Gümüşyayla/
Çubuk)

5.1.9. -DiğIndA/ -DI:ndA/ -DiğIndAn

-DiğIndA zarf-fiilli -Dık+In+dA şeklinde kurulan birleşik yapılı bir zarf-fiil ekidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bir zarf-fiil eki tek bir morfemden meydana gelirken bazı eklerin bir araya gelerek kalıplaşması sonucu da meydana gelebilmektedir. Çalışmamız zarf-fiillerin biçimbilgisi özellikleri olmasa da ilgili başlıkların altında kısaca biçim özelliklerine yer verilmektedir.

Bu ek, kurduğu zarf-fiilli parçayı zamansal açıdan temel parçaya bağlar. Temel parçadaki bitimli fiilin gerçekleşmesi için önce zarf-fiilli parçadaki olay meydana gelmelidir, noktada zarf-fiilli parça temel parça için kritik sınır oluşturmaktadır (Aydemir 2010a: 75).

(65) *iki kere ney guzu alıyo:lar şindi. sa:lmadığında.* (Ilıca/ Ayaş)

TP [...f(bit) ZP[f-Dık+In+DAn]

(66) *Diş göllesi dërle: ilk diş çıqdığında.* (Uşakgöl/ Beypazarı)

TP [...f(bit) ZP[f-Dık+In+DA]

(67) *ama şindi o dalları kemirdiğinden yasaqladılar.* (Garipçe/ Güdül)

TP [ZP[f-Dık+In+DAn] f(bit)]

(68) *béş daşı hatda yazın yazda gitdi:mizde gızlarnan oynadım ben hani.*
(Beyalan/ Nallıhan)

TP [ZP[f-Dık+In+DAn] f(bit)]

(69) *kuspe olmadı:ndan buralarda şiyitdi:ne zelletini viriya, başga yirler gibi olma:yı. (Yakupabdal/ Çankaya)*

TP [ZP[f-DIk+In+DAn] f(bit)]

(70) *heralda çoq fazla qanama olduğundan. gene bildiğim qadarına mikrop qapdığından ama.(Durutlar/ Haymana)*

TP [ZP[f-DIk+In+DAn] f(bit)]

5.1.10. -Dikça

-Dikça şeklinde kurulan bu zarf-fiil eki kurduğu yan cümleyi temel parçaya sıklıkla tekrar edilen anlamında tamamlar. Bu ekle kurulan zarf-fiilli parça temel parçanın gerçekleşme esnasında meydana gelmekte bu sebeple eş zaman ilgisi kurmaktadır. Aynı zamanda kendi kurduğu parçayı sıklık ve derecelilik bakımından temel parçaya bağlar. Geldiği yan cümle sıklıkla ya da belirli bir derece kadar tekrar edilme anlamıyla temel parçaya anlam vermektedir.

Kurduğu yan yargıda meydana gelen eylem temel parçadaki eylemle aynı zaman diliminde gerçekleştiği, zamanı ön plana çıkarmadan durumu bir bütün şeklinde algılamamızı sağladığı için intraterminal bir bakış yansıtmaktadır. (Aydemir 2010a: 74)

(71) *sığırını güderkene, (köy) bøyüdükçe şu köye, bawam ırgat gótürmüş, otuz kişi. (Aydıncık/ Altındağ)*

TP [ZP [...f-kene] ZP [f-Dikça] ...f(bit)]

(72) *(valla çocuqlara esgiden öyle pek şiyimiz youdu.şindi şindi daa iyi yapıyolar ya:ni.) [millet bilinçlendikçe] daa şiy idiyo ya:ni. (Alacaatlı/ Yenimahalle)*

TP [ZP [...f-Dikça] ...f(bit)]

(73) *[kişiler burada gelişdikçe, büyüdükçe, genişledikçe]kendi bu laxapları üzerine mahalle gürmuşlar. (Oymaağaç/ Beypazarı)*

TP [ZP [...f-Dlkça] ZP [...f-Dlkça] ZP [...f-Dlkça] ...f(bit)]

(74) *o kişiler burda galmaq isdemiş. galabalıx burası ii ilerledikçe. (Beypazarı/ Oymaağaç)*

TP [...f(bit) ZP [...f-Dlkça]]

(75) *bu çocuq ben basdırdıxca bébeniñ ayağında, buraya inneyi batırıyodux. (Deveci/ Haymana)*

TP [ZP [...f-Dlkça] f(bit)]

(71) numaralı örnekte “büyü-” eylemi bitimsizleşirken git gide artma durumu bildirmektedir. Temel parçada yapılan iş zarf-fiilli parçadaki işin artmasıyla meydana gelmektedir. Aralarında nedensellik olduğu da söylenebilir. (72), (73), (74), (75) numaralı örneklerde de zarf-fiilli parçalarda meydana gelen işin kademeli olarak artması sonucu temel parça etkilenmektedir.

(76) *arpa ekeller, bu:da ekeller, pancar ekeller, fasille dikeller, hepisini ekeller ellerinnen géldikçe. (Devekovan/ Şereflikoçhisar)*

TP [f(bit)...f(bit) ZP [...f-Dlkça]]

(76) numaralı örneğe bakıldığında ise diğerlerinden farklı olarak *-Dİğl kadar* yapısına karşılık gelecek şekilde eylemi sınırlandırdığı görülmektedir.

5.1.11. **-DiktAn sonra/ -DlqtAn so:na**

Ankara ağızlarında sadece bir örneğine rastlanan *-Dlk+Dan* sonra eki birleşik zarf-fiiller grubunda değerlendirilmektedir. Aslında bir sıfat- fiil eki olan *-Dlk* durum eki ve ilgeçle öbekleşerek zarf-fiil yüklemleştircisi haline gelmiştir. (Gülsevin 2012: 140)

Bu ek ile bitimsizleşen zarf-fiilli parça temel parçayla zamansal bir bağlantı kurmaktadır. Temel parçada gerçekleşen bitimli fiil, zarf-fiilli parçadan sonra gerçekleşmektedir. Bu bağlamda *-Dlktan sonra* ekiyle kurulan zarf-fiilli parça temel parçanın kritik sınırını oluşturmaktadır. (Aydemir 2010a: 78)

(77) Esgiden bebek do:**duqdan** sonra dellerdi ki sö:lemesi tüken çıqdıkdan so:na (Gümüşyayla/ Çubuk)

TP [ZP [...f-dlq+ DAn+ sonra] ...f(bit)]

(88) zabah namazı gıldı:ndıqdan so:na babamgil onnarıñ tarihde giderler.(Dutözü/ Kazan)

TP [ZP [...f-dlq+ DAn+ sonra] ...f(bit)]

(79) bi sene nişannılı durdum ondan so:na nişannılı durduqdan so:na düğün itdük. (Gümele/ Kızılcahamam)

TP [...f(bit) ZP [...f-dlq+ DAn+ so:na] ...f(bit)]

(80) yatsı ezanı oqunduqdan so:na da da:mar gene aynı ca:miden çıkarılar ouquya oquyu.(Merkez/ Nallıhan)

TP [ZP [...f-dlq+ DAn+ so:na] ...f(bit) ZP [f- (y)A f-(y)A]]

(81) sineniñ içinde pek güzel olur o fırın gibi. de so:nadan soğuduqdan so:na az ılıq şe+yaparlardı, şerbet dökerlerdi. (Merkez/ Nallıhan)

TP [ZP [...f-dlq+ DAn+ so:na] ...f(bit)]

(82) elli iki gün olduqdan so:na bi yemek vèriller.(Devekovan/ Şereflikoçhisar)

TP [ZP [...f-dlq+ DAn+ so:na] ...f(bit)]

(83) suları bulduqdan so:ra yerleşim yapmışlar burıya. (Karaşar/ Beypazarı)

TP [ZP [...f-dlq+ DAn+ so:ra] ...f(bit)...]

-DlktAn sonra yüklemeleştiricisiyle kurulan parçalar incelendiğinde temel parçadaki işin gerçekleşme sürecinin zarf-fiilli parçalardan sonra başladığı görülmektedir.

5.1.12. -AnAcA

-AnAcA eki Türkiye Türkçesi standart dil içerisinde yer almayan bir ektir. Ankara ağızlarında karşımıza çıkan bu ek *-(y)XncAyA kadar/ -A kadar* yerine yani edatla öbeleşen birleşik bir zarf-fiil yerine kullanıldığı görülmektedir.

Söz konusu zarf-fiil eki kurduğu parçayla temel parça arasında zamansal bir bağ kurmaktadır. Temel cümlede verilen eylemin yan cümledeki eylem başlayana kadar sürdüğü ile ilgili bilgi vermektedir. Türkiye Türkçesinde kullanılan *-A kadar* ya da *-XncAyA kadar* yapısına karşılık geldiği söylenebilir.

(84) [*Ölenece*] babam kitap okudu. (Yapracık/ Etimesgut)

TP [ZP [...f-AnAcA] ...f(bit)]

(85) Numaralı örnekte zarf-fiilli parça kritik sınırı ön plana çıkmaktadır. “Okuma işinin bitimsiz fiildeki iş gerçekleşene kadar devam ettiğiyle ilgili bir zamansal sınır bilgisi vermektedir. *Ölme* işi kritik sınırdır ve tamamlandığında okuma işi sona ermiştir.

(86) [*Gelenece*] de orda otelde görüşüyodug ama çoq samimi görüşmüyodug. (Güvenç/ Kızılcahamam)

TP [ZP [...f-AnAcA] ...f(bit) AMA ...f(bit)]

Numaralı örnekte zarf-fiilli parça temel parçayı zamansal olarak sınırlamakta ve gelme eylemi gerçekleştiğinde görüşme eyleminin sona erdiği bilgisini vermektedir.

(87) Derken misa:firini ağırlar, [o düğün bitenece].(Aydıncık/ Altındağ)

TP [...f(bit) ZP [... f-AnAcA]]

(88) [*Biz gidenece aşıp gidenece*] saqın altinnara baxmañ. (Yakupabdal/ Çankaya)

TP [ZP [...f-AnAcA] ...f(bit)]

(89) [*Oraya gidenece*] çocuqda hiç bişey yoqdu. (Durutlar/ Haymana)

TP [ZP [...f-AnAcA] ...isim]

(90) [Gelenece] de orda otelde görüşüyodug ama çoq samimi görüşmüyodug.
(Güvenç/ Kazan)

TP [ZP [f-AnAcA] ...f(bit) AMA ...f(bit)]

(91) [Ölüm gelenece] yaşanacag. (Güvenç/ Kazan)

TP [ZP [...f(-y)AnAcA] f(bit)]

(87), (88), (89), (90), (91) örnekler tekrara düşmemek adına tek tek açıklanmayacaktır. İlk örneklerde söylemiş olduğumuz gibi bu örneklerde de zarf-fiilli parça temel parçayı zamansal anlamda sınırlamakta, *kritik sınırı* ön plana çıkarmaktadır. Zarf-fiilli parçada yer alan iş gerçekleştiğinde bitimli fiilin sona ereceği bilgisine ulaşılmaktadır.

5.1.13. -(X)r...(X) mAz

-(X)r...-(X)mAz eklerinin fiil tabanına getirilmesiyle zarf-fiilli parça oluşturur. En temel işlevi temel cümleyle zamansal bir anlam bağı yakalamasıdır. Zarf-fiilli parçada yer alan eylem, temel parçadaki eylemden daha önce gerçekleşir ve bu sürecin tezliğiyle, hızıyla ilgili vurgu yapar. (Aydemir 2010a: 84)

Burada dikkat çeken nokta zarf-fiilli parça kendisinden önceki cümlenin yüklemine bitimsizleşmesiyle birlikte kurulur.

(92) Ne gúnnér, ne tatlılık, komşu birbirine, ca:miden çıkarlardın, [camiden çıkar çıkmaz], goca erifle, kóy odası vardın, kóy odasına gelirdin. (Peçenek/ Altındağ)

TP [...f(bit) ZP [...f(-(X)r ...f-mAz] ...f(bit)]

(92) numaralı örnekte görüldüğü üzere zarf-fiilli parça, temel parçada yer alan eylem hakkında zamansal bir vurgu yaparak *hızlı, çabucak gelme, yakınlık, tezlik* bağlamında bilgi verdiği görülmektedir. Camiden çıkıldığı anda varılan yeri vurgular ki bu da temel parçayla çabukluk anlamında bir zaman bağı kurduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu tezde Ankara ağızlarında kullanılan zarf-fiil cümleleri çalışma konusu olarak seçilmiştir. Çalışmamız süresince yerli yabancı birçok kaynak taranarak elimizde bulunan derlem metinleri sözdizimsel sisteme göre incelenmeye çalışılmıştır. Ağızlar üzerine yapılan sözdizim incelemelerinin yetersiz oluşu, yan cümlelerin, zarf-fiille kurulan yapıların ilgi görmeyişi bu çalışmayı hazırlamadaki çıkış noktamız olmuştur.

Çalışmamızın konusu ve amacı literatür taramaları sonucunda ve bize yol gösterici olan çalışmalar incelendikten sonra belirlenmiştir. Türkiye Türkçesi ve Genel Türkçe üzerine yapılan benzer çalışmalar ağızlar üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın veritabanı daha evvel hazırlanan bir dokümantasyon projesinden alınmış ve incelenmiştir.

Bu inceleme süresince, çalışmamızda kavram adlandırmaları ve tanımlamalara yer verilmiş; sınırlarımız belirlenmeye çalışılmıştır. Zarf-fiillerin özellikleri ve çalışma boyu kullandığımız terminoloji çalışmamızın birinci bölümünde ele alınmıştır.

İlerleyen bölümlerde Ankara ağızlarında kullanılan zarf-fiil parçaları sözdizimsel işlevlerine göre incelenmiş; iç ve dış yapılarına göre analiz edilmiştir. Bunun sonucunda Ankara ağızlarında kullanılan zarf-fiil cümlelerinin hem bağlama hem de belirteç işlevinde kullanıldığı görülmüştür.

Sözdizimsel yapıları incelendiğinde ise basit yapılı parçaların genellikle bir önceki cümlede bitimli fiil halinden bir sonraki cümlenin bitimsiz yapısı olarak karşımıza çıktığı görülmüştür. Bu örneklerin çok sık kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Katışık parçaların yani kendine ait unsurlarıyla birlikte temel parçaya katılan birimlerin daha yoğun olarak kullanıldığı kanaatine varılmıştır.

İç yapısal özelliklerine bakıldığında ise tek katıllı parçaların genellikle nesne alamayan fiillerle kuruldukları görülmüştür.

Dizilim özelliklerine bakıldığında zarf-fiil cümlelerinin bitimsiz yüklemi daima sonda olma eğilimindedir. Kendi içinde esnek bir hareketlilik göstermemektedir.

Dördüncü bölümde zarf-fiilli parça ve temel parça ilişkisi ele alınmış içten dışa bir çalışma düzeni ele alınmaya çalışılmıştır. Temel parça ve zarf-fiilli parçaların ilkeyleyenleri farklı ya da ortak olabilmektedir. Örnekler incelendiğinde ilkeyleyen ilişkilerinde farklı ilkeyleyen kullanımı dikkat çekmekte ve ilkeyleyenlerin açıkça verilmediği görülmektedir. Bu durum zaman zaman bağlamı anlayabilmek adına zorlayıcı olmuştur.

Son bölüm araştırmanın yoğunlaştığı bölüm olarak incelenmiştir. Zarf-fiilli parçaların Ankara ağızlarında kullanılan zarf-fiillerin zaman ve görünüş değerleri yorumlanmaya çalışılmıştır.

Genel olarak Ankara ağızlarındaki parçaların sözdizimi ÖNY biçiminde karşımıza çıkmakta, eğer ortak ise ilkeyleyenler belirtilmemektedir.

Tekrarlanan zarf-fiil örneği oluşturan $-(y)A\dots-(y)A$ ekinin ikileme biçiminde kullanılmasının yanı sıra üçleme biçiminde kullanıldığı örneklere de rastlanmıştır. Bunların bağlamı ve tekrar yapıyı anlamsal bakımdan kuvvetlendirmek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.

İncelenen metinlerde $-mAks/zn$ ekine hiç rastlanmamıştır.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, H.& Yelten, M. (2008). *Kelime Grupları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi
- Akça, Hakan (2012). *Ankara İli Ağızları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Akerson, F.& Özil, Ş (2015). *Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Cümleler*, Ankara: TDK Yay.
- Aksan, Doğan (2006). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Argunşah, Mustafa (2011). 'Türkçede Zarf-fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Kalıplaşması' *Turkish Studies Vol. 6/11 2011*: 55-68
- Aydemir, İbrahim Ahmet (1996). 'Altay Tuvacasında Ulaş Cümlelerinin İlkeyleyenlerine Göre Tipolojik Bir Analizi.' *VIII. Uluslararası Türk Dilbilim Konferansı Bildirileri*. 7-9 Ağustos 1996. Ankara 1997: 99-108.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2010a). *Türkçede Zaman ve Görünüş*. Ankara: Grafiker Yay.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2010b). 'Tuvacada Zarf-fiil Cümlelerinin Söz Dizimine Dair.' *Bellekten 2010/2*: 7-18
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2012). 'Türkiye Türkçesinde Zarf-fiil Cümlelerinde Sözcük Sıralaması Üzerine'. (Çev. Duygu Özge Demir) *Gazi Türkiyat 11*, 227-233.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2013). 'Türkçede Zarf-fiillerin Görünüş Değerleri.' *Erdem 64*: 15-30
- Bacanlı, Eyüp (2014). *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Filler*. Ankara: TDK Yay.

- Banguoğlu, Tahsin (1995). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Bayraktar, Nesrin (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK Yay.
- Caferoğlu, Ahmet (1995). *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler*. Ankara: TDK Yay.
- Cin, Ali (2012). '-ArAktan Ekinin Kullanımı ve Yapısı.' *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Mayıs 2012: 25, 185-192.
- Comrie, Bernard (2017). *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi*, (çev: İsmail Ulutaş). Ankara: Hece Yay.
- Delice, İbrahim (2003). *Türkçe Sözdizmi*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Demir, N.& Yılmaz, E. (2014). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Demir, Nurettin (2013). *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelenmesi*. Ankara: TDK Yay.
- Deniz-Yılmaz, Özlem (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: TDK Yay.
- Ediskun, Haydar (1993). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Ergin, Muharrem (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- Erguvanlı Taylan, Eser (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. University of California Press
- Gencan, Tahir Nejat (1983). *Dilbilgisi*. İstanbul: Kanaat Yay.
- Greenberg, Joseph H. (1966). *Universals of Language*: MIT Press, 73-113
- Gülsevin, Güler (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yay.
- Gülsevin, Güler (2012). 'Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-fiiller.' *Sosyal Bilimler Dergisi*: 122-144.
- Gülsün, Mehmet (2010). 'Salar Türkçesinde Zarf-fiilli Öge Cümleler ve Zarf-fiil İşaretleyicilerinin Görünümü.' *Turkish Studies*: 502-535.

- Gürkan, Duygu Özge (2016). *Türkçede Belirteç İşlevli Bağımlı Cümleler*. Ankara: Grafiker Yay.
- Haspelmath, Martin (1995). 'The converb as a cross-linguistically valid category.'
- Haspelmath, Martin & König, Ekkehard, (1995) Converbs in Crosslinguistic *Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms- Adverbial Participles, Gerunds*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1-55.
- Huber, Emel (2013). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Yabancıdil Yay.
- Johanson, Lars (1991). 'Zur Typologie Türkischer Gerundialsegmente.' *Türk Dilleri Araştırmaları* 1991, 98-110.
- Johanson, Lars (1992). 'Strukturelle und Soziale Faktoren In Türkischen Sprachkontakten.' Frankfurt.
- Johanson, Lars (1995). 'On Turkic Converb Clauses.' Haspelmath *Converbs in Cross Linguistic Perspective*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 313-347.
- Johanson, Lars (1996). 'Funktionen Syndetischer Gerundien im Türkischen.' *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, Ankara, 95-101.
- Johanson, Lars (1999). 'Zur Wiedergabe Weiterführender Relativsätze im Türkischen.' Johanson & Rehbein. *Türkisch und Deutsch im Vergleich*. Wiesbaden: Harrassowitz, 128-137.
- Johanson, Lars (2007). 'Aspektotemporal Connectivity in Turkic: Text construction, text subdivision, discourse types and taxis.' Rehbein, Jochen & Hohenstein, Christiane & Pietsch, Lukas (eds.) *Connectivity in grammar and discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 188-198.
- Johanson, Lars (2014). *Türk Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çev. Nurettin Demir), Ankara: TDK Yay.
- Johanson, Lars (2016). *Türkçede Görünüş*. (Çev. Nurettin Demir). Ankara: Grafiker Yay.

- Kara, Abdullah (2018). *Kırgızcada Zarf-fiiller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Karahan, Leyla (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yay.
- Karahan, Leyla (2014). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kaya, Fatih (2004). *Bala İlçesi Ağzı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kerimoğlu, Caner (2008). 'Dede Korkut Hikayelerinde Zarf-fiilli Birimler.' *Turkish Studies Vol 3/1*: 60-71
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Lewis, Geoffrey (2000). *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Nedjalkov, Igor (1995). 'Some typological parameters of converbs'. Haspelmath, Martin & König, Ekkehard, (1995) *Converbs in Crosslinguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms- Adverbial Participles, Gerunds*. Berlin: Mouton de Gruyter, 97-136.
- Swift, Balderston Lloyd (1963). *A Reference Grammar of Modern Turkish*. Indiana University.
- Tiken, Kâmil (2003). 'Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-fiillerin İfade ve İşlevleri.' *TDAY-Belleten 1999/ I-II*. Ankara: 281-364
- Uğurlu, Mustafa (1999a). *Memlûk Türkçesinde Zarf-fiilli Parçaların Dizimi*. Ankara: TDK Yay.
- Uğurlu, Mustafa (2003). 'Türkiye Türkçesinde "Bakış" ("Aspektotempora").' *Türkbilig*, 5: 124-133

Umaç-Şimşek, Zeynep (2016). '-IncAz Zarf-fiil Eki ve Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Görünümleri Üzerine.' *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 5/1 2016, 171-177

Yıldırım, Mehmet (2007). *Ankara Beypazarı İlçesi Ağzı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yüce, Nuri (1999). *Gerundien im Türkischen*. İstanbul: Simurg Yay.

EKLER

EK 1. TEZ ORJİNALLİK RAPORU TÜRKÇE

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 27/06/2019</p> <p>Tez Başlığı : ANKARA AĞIZLARINDA ZARF-FİİL CÜMLELERİ</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 74 sayfalık kısmına ilişkin, 27/06/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">27.06.2019 Tarih ve İmza </p> <p>Adı Soyadı: YAĞMUR ÇELİK Öğrenci No: N13226163 Anabilim Dalı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI Programı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Nurettin Demir</p>

EK 2. TEZ ORIJİNALLIK RAPORU İNGİLİZCE

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MODERN TURKIC LINGUISTIC DEPARTMENT

Date: 27/06/2019

Thesis Title : ADVERBIAL PREDICATIONS IN ANKARA DIALECTS

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 27/06/2019 for the total of 74 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

27.06.2019
Date and Signature

Name Surname: YAĞMUR ÇELİK

Student No: N13226163

Department: MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURES

Program: MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURES

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Nurettin Demir

EK 3: ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU TÜRKÇE

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 25/06/2019</p>
<p>Tez Başlığı: ANKARA AĞIZLARINDA ZARF-FİİL CÜMLELERİ</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 25.06.2019 <i>Yağmur Çelik</i></p> <p>Adı Soyadı: Yağmur ÇELİK</p> <p>Öğrenci No: N13226163</p> <p>Anabilim Dalı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI</p> <p>Programı: ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"><i>Etik kurul iznine gerek yoktur.</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Nurettin Demir</i></p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Nurettin DEMİR</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

EK 4: ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU İNGİLİZCE

	<p>HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS</p>
<p>HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURES</p> <p style="text-align: right;">Date: 25/06/2019</p> <p>Thesis Title: ADVERBIAL PREDICATIONS IN ANKARA DIALECTS</p> <p>My thesis work related to the title above:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Does not perform experimentation on animals or people. 2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). 3. Does not involve any interference of the body's integrity. 4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development). <p>I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.</p> <p>I respectfully submit this for approval.</p>	
<p>Name Surname: Yağmur ÇELİK</p> <p>Student No: N13226163</p> <p>Department: MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURES</p> <p>Program: MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURES</p> <p>Status: ☒ MA ☐ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.</p>	<p>Date and Signature</p> <p>25.06.2019</p>
<p><u>ADVISER COMMENTS AND APPROVAL</u></p> <p style="text-align: center;"><i>The approval of the ethics committee is not required.</i></p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Nurettin DEMİR </p>	

